

EL TREBALL DAVANT LA CRISI ECONÒMICA GLOBAL

*Text elaborat per Jordi Bonet a partir de les
presentacions fetes en el marc de les jornades
celebrades a Barcelona els dies 4 i 5 de juny de
2010 EL TREBALL DAVANT LA CRISI
ECONÒMICA GLOBAL*

Barcelona, novembre 2010

ÍNDIX

Introducció

1. Impactes del neoliberalisme en el món del treball

1.1 Dones i treballs

1.2 Joves i treballs

1.3 Efectes de la crisi en el Dret del Treball: l'ofensiva neoliberal

2. La construcció de sortides a la crisi global

2.1. Propostes per a una economia sostenible centrada en les persones:

a). El repartiment del treball domèstic i de cura

b). L'economia social i solidària

c). La renda bàsica

2.2. El sindicalisme jove de CCOO i l'UGT davant la crisi

2.3. Les Oficines de Drets Socials

Glossari

Bibliografia

EL TREBALL DAVANT LA CRISI ECONÒMICA GLOBAL¹

INTRODUCCIÓ

Vanesa Valiño, Observatori DESC

El document que es presenta és una relatoria de les jornades de debat *El treball davant la crisi econòmica global* organitzades els dies 4 i 5 de juny de 2010 per l'Oficina de Promoció de la Pau i dels Drets Humans, l'Observatori DESC i el Centre de Treball i Documentació (CTD). Durant aquest dos dies activistes, sindicalistes, juristes i economistes crítics van, d'una banda, analitzar la crisi i les mesures impulsades des del govern des d'una perspectiva de drets però també en termes econòmics. D'una altra banda, es van proposar alternatives basades en criteris de sostenibilitat humana i ecològica que situen el benestar de les persones i del planeta en el centre del debat. En darrer terme, es van abordar estratègies d'acció impulsades des dels sectors joves dels sindicats majoritaris però també des d'altres iniciatives sindicals minoritàries.

Dedicar un seminari a tractar els impactes de la crisi en el món del treball des d'una vessant que combinés l'anàlisi amb la generació de propostes resultava no només oportú, sinó fins i tot urgent davant l'agreujament de la situació econòmica i el caire de les mesures impulsades per part dels govern de la Unió Europea. És per això que vam considerar aquestes jornades com una oportunitat per a fomentar el debat.

En efecte, tot i que aquesta crisi va esclatar per motius financers clarament vinculats a processos especulatius com les famoses hipoteques *escombraria*, i que durant un breu període de temps va semblar que els governs aprofitarien la situació per promoure un canvi en l'orientació del model econòmic neoliberal, les diferents actuacions promogudes finalment estan intentant resoldre la situació mitjançant la retallada de drets socials, laborals i no laborals.

Aquestes retallades condemnen milions de persones de tota Europa, homes i dones, joves i gent gran, persones estrangeres i autòctones a nous escenaris d'explotació, precarització i fins i tot d'exclusió social. No obstant, aquestes mesures no només comporten la vulneració de drets econòmics, socials i culturals bàsics sinó també d'altres drets humans fonamentals. El cas paradigmàtic és el de les persones immigrades, les quals, quan es queden sense feina, sense contracte laboral, més enllà de patir importants dificultats econòmiques per fer front a les despeses bàsiques, poden ser objecte d'expulsió i aquí es vulneren múltiples drets com el dret a la intimitat, integritat física, etc.

¹Text elaborat per Jordi Bonet a partir de les presentacions fetes per: Albert Recio, Nunzia Castelli, Vidal Aragonés, Jordi Via Llop, Àlex Boso, Cristina Carrasco, Tània Pérez, Chekir El Amrani, Nicolàs Sguiglia en el marc de les jornades *El treball davant la crisi econòmica global*, celebrades a Barcelona els dies 4 i 5 de juny de 2010.

Sobre les retallades es poden dir moltes coses. La primera, com a Observatori que treballa des d'una perspectiva de drets humans i per tant jurídica, és que les mesures promogudes pel govern no només són un despropòsit des del punt de vista econòmic perquè en cap cas contribuiran a millorar la situació econòmica de la major part de la població, sinó que són inacceptables des d'un punt de vista ètic per la manca d'equitat social, però també des d'una vessant jurídica. Les disposicions adoptades comporten la vulneració de drets humans reconeguts en nombrosos convenis internacionals com ara el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals de 1966, en constitucions estatals dels països membres de la Unió Europea, alhora que suposen també una vulneració de principis fonamentals impulsats per part de la jurisprudència de tribunals nacionals i internacionals que vinculen als estats membres de la UE. Així, principis desenvolupats des de la Segona Guerra Mundial com el principi de no regressivitat social arbitrària, l'acompliment de les expectatives legítimes, el respecte dels convenis col·lectius, es veuen atacats de ple per la normativa "anti-crisi" impulsada des dels governs europeus.

Aquest intent de desfer el garantisme laboral que es va anar construint des de la segona meitat del segle XIX de forma precària i com a resultat de lluites socials és especialment greu en el cas de l'estat espanyol. Les mesures orientades a facilitar l'acomiadament dels treballadors, a promoure les agències privades de col·locació i a crear nous contractes precaris per a joves incloses en la nova reforma laboral impulsada pel govern de Zapatero són d'especial gravetat. En primer lloc perquè tal com venen argumentant economistes com Vicenç Navarro i Albert Recio l'estat espanyol mai no ha tingut un estat del benestar homologable al d'altres països europeus². Això fa que ja abans de la crisi el parc públic d'habitatges, les llars d'infants municipals, el desenvolupament del sector públic, i les pensions - per citar alguns exemples - fossin notablement insuficients.

En segon terme, el retrocés en el reconeixement de drets socials i laborals en el cas espanyol és d'especial rellevància perquè ja es partia d'un mercat laboral caracteritzat per alts índexs de temporalitat, de sinistralitat, d'atur de llarga durada i de segregació del jovent i de la població immigrada en feines precàries. Un mercat laboral en el qual les tasques domèstiques i de cura es realitzaven en condicions d'oberta explotació. Això ha estat així fins i tot en èpoques de creixement econòmic perquè el model de desenvolupament ha estat

² "España, por cierto, es el país de la UE que tiene mayor pobreza entre los ancianos (el promedio en la UE-15 es del 15% frente al 28%), y también entre los niños e infantes....España gasta muy poco (menos que en toda la UE-15) en ancianos, en niños e infantes y en todos los grupos etarios. Y ello se debe al enorme poder del capital y de las clases pudientes (30% de la población –burguesía, pequeña burguesía y clases profesionales de renta mediana-alta–), que no están contribuyendo al Estado en los mismos porcentajes que lo hacen sus homólogos en la UE-15. Las rentas del capital y las rentas superiores están entre las menos gravadas en la UE-15, causa de que los ingresos al estado estén entre los más bajos de la UE-15", *Mitos sobre las pensiones, Público, 3 junio de 2010*.

fortament vinculat a processos insostenibles i especulatius com la urbanització del territori, el turisme de masses i l'agricultura intensiva.

En conseqüència, el dret al treball ha nascut de manera amenaçada. Cada una de les cinc reformes laborals promogudes des de l'aprovació de l'Estatut dels Treballadors el 1980, sempre sota la consigna de promoure la creació de llocs de treball i disminuir la temporalitat, ha estat un atac als drets laborals consagrats. La nova reforma no és pas una excepció.

L'actual crisi i les polítiques de retall de drets socials i laborals signifiquen, doncs, un retrocés en un model social que ja es veia afectat per una elevada desigualtat i pel subdesenvolupament del sector públic. Com a conseqüència, les noves retallades agreujaran la situació de vulnerabilitat no només d'una part significativa de la població vinculada al mercat laboral formal, els assalariats, sinó també de les persones que treballen en el sector informal com la població immigrada i del sector importantíssim de la població que realitza tasques domèstiques i de cura, les quals es veuran obligades a assumir personalment la retallada de la despesa pública destinada a polítiques socials.

Perquè tant la crisi com les polítiques impulsades comporten fenòmens jurídics i socials complexos, des de l'Observatori es va considerar important convidar gent del món del dret, però també de l'economia, per això, les jornades es van organitzar juntament amb el CTD i gent vinculada a la Revista d'Economia Crítica.

Així, es va comptar amb economistes que des de fa temps reivindiquen la necessitat de centrar el model econòmic en la sostenibilitat de la vida humana com Albert Recio, professor d'Economia Aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i autor dels imprescindibles *Cuadernos sobre la crisis* publicats al Mientras Tanto electrònic.

Per tal d'abordar els impactes de l'ofensiva neoliberal en el dret del treball es va convidar juristes com Nunzia Castelli, professora de dret al treball de la Universitat de Castilla la Manxa, membre d'un important grup de laboralistes que des de fa temps estan reflexionant des d'una perspectiva crítica respecte què significa aquest intent de dinamitar la vessant més garantista del dret laboral construït després de la II GM.

Vidal Aragonés, advocat laboralista del Col·lectiu Ronda i autor de diversos articles publicats al diari El Periódico de Catalunya va parlar de les repercussions concretes de la nova reforma laboral en termes de desaparició de garanties laborals. Tot i el fet que la crisi actual no és nova sí té dimensions específiques. És una crisi global i amb múltiples vessants. No és només financera, sinó també ecològica, energètica, alimentària i com ve denunciant Cristina Carrasco una crisi que suposa, igualment, perjudicis importants en la cura de les persones. En conseqüència, es plantegen reptes difícils de resoldre alhora de pensar sortides que responguin de forma conjunta a les diferents vessants.

En definitiva, en una situació com l'actual calia fer un diagnòstic rigorós i realista però també buscar alternatives davant l'ofensiva neoliberal promoguda des dels grans grups empresarials. Per això, en

l'organització de les jornades es va considerar necessari debatre respecte propostes orientades a promoure una economia sostenible centrada en les persones. Així, es va convidar Cristina Carrasco, professora de teoria econòmica de la Universitat de Barcelona, una de les persones que més ens ha ensenyat respecte la necessitat de situar les activitats de cura com a problema social i polític de primer ordre. Amb l'objectiu de mostrar les possibilitats de l'economia social i les finances ètiques es va comptar amb Jordi Via Llop, representant de la Xarxa d'Economia Solidària. Àlex Boso Gaspar, en nom de la Xarxa de Renda Bàsica, per la seva banda, va ser l'encarregat de defensar una de les propostes més discutides entre gent amb sensibilitat igualitària: la renda bàsica.

Finalment junt amb les idees i el diagnòstic és important tenir força, col·lectius disposats a lluitar pels drets. Els drets es conquereixen amb organització i mobilització, els drets mai no han estat regalats, per això es va considerar rellevant també discutir sobre el sindicalisme. Per debatre sobre la reacció del món sindical davant la fragmentació del món del treball, sobre com respondre des del món sindical a les demandes del moviments feministes, i respecte els reptes que planteja la incorporació de la població migrant es va comptar amb els sectors joves dels sindicats majoritaris i amb experiències minoritàries. Tània Pérez va representar Acció Jove de CCOO, i Chekir El Amrani als Avalots d'UGT. Nicolás Sguiglia, per la seva banda, va intervenir en nom de les Oficines de Drets Socials.

1. IMPACTES DEL NEOLIBERALISME EN EL MÓN DEL TREBALL

Aquest primer capítol correspon a la relatoria dels temes que es van abordar al llarg de les dues primeres taules rodones del seminari *El treball davant la crisi econòmica global*. Els temes principals que s'hi van tractar van ser la crisi global, les transformacions de l'estructura socioeconòmica i reproductiva, així com el seu impacte en el dret del treball i els efectes de la nova reforma laboral. Els participants van ser Albert Recio, professor d'economia aplicada de la Universitat Autònoma de Barcelona, Nunzia Castelli, professora de dret del treball de la Universitat de Castilla La Mancha i Vidal Aragonés, advocat laboralista del Col·lectiu Ronda.

La reflexió crítica ha esdevingut una tasca indefugible en temps de crisi global, especialment, quan aquesta s'aprofita per retallar drets i conquestes socials. Un primer punt de partida en aquest camí és pensar què s'entén avui en dia per treball en tant que les transformacions ocorregudes en l'esfera econòmica i laboral han tornat insatisfactoris els discursos a l'ús, ja siguin aquells de caire més clàssic o més modern.

Una possible definició de treball ajustada als temps actuals seria aquella que recuperés el vincle entre activitat i necessitat, per exemple: *tota activitat humana orientada a produir béns i serveis que satisfan necessitats*³. D'una banda, gaudiria dels beneficis de tractar-se d'una definició inclusiva, en tant treball esdevindria tota mena d'activitat que acabés satisfent necessitats; i de l'altra, reconeixeria la pluralitat de treballs que poden donar-se en el conjunt d'una societat: productiu, reproductiu, de cura. Així doncs, encara que l'activitat sigui la mateixa - com ara planxar, cosir, escriure - aquesta pot donar-se en contextos molt diferents, i segons aquesta definició totes serien treball, en tant impliquen un requeriment d'energia humana i d'implicació emocional, així com l'orientació a satisfer una necessitat.

No obstant això, aquesta definició no acaba de resoldre tots els problemes, en tant continua sent ambigua en relació a les necessitats. Aquestes, ja no poden ser pensades com a necessitats fixes al marge del temps i l'espai, sinó que cal reconèixer el seu caràcter contingent, és a dir, el fet que han estat construïdes socialment. De manera que la qüestió de les necessitats ha esdevingut un dels debats més pertinents avui en dia. En aquest sentit, no es pot separar la forma com es percep socialment el treball del temps històric on es desenvolupa. Per exemple, fa dos cents anys, ningú que escrivís novel·les o jugués a futbol hauria considerat que aquestes activitats s'arribarien a considerar feines mercantils donat que eren enteses com activitats de lleure.

Així mateix, un altre element força important en relació al treball, i que sovint ha estat menystingut pel discurs econòmic dominant, és el fet que sigui una activitat que es desenvolupa sempre socialment. Això significa no només que es realitzi amb altres persones, sinó que es faci per a altres persones. De fet, el model d'individu

³Per aprofundir en aquesta definició pot consultar-se Albert Recio (1997) Trabajo, personas, mercados. Manual de economía laboral. Barcelona: Editorial Icaria.

aïllat en què es basen els textos d'economia, el Robinson Crusoe, és un ésser fictici ja que la majoria de les persones són éssers socials i quan treballen ho fan sempre en relació amb els altres.

En aquest sentit, la història de la humanitat pot llegir-se també com la història d'una creixent divisió del treball on ha anat augmentant la quantitat de coses que es fan i llur complexitat. Ara bé, aquesta creixent divisió i especialització genera dificultats alhora d'entendre en què consisteix el món laboral ja que avui en dia s'entén per treball un conjunt de coses molts diferents.

Entre d'altres qüestions, per exemple, la divisió del treball es troba associada a la generació de jerarquies socials, de manera que es creen agents socials amb diferents posicions en funció del treball que desenvolupen. Això dificulta encara més comprendre què es concep com a treball, en tant no és només una activitat on s'inverteix un esforç a partir del qual s'obté un producte, sinó també una activitat que influeix directament en l'estatus que s'ocupa en la societat. En conseqüència, dins d'una societat com la nostra, on hi ha una enorme divisió i especialització del treball, la posició social de cadascú estaria determinada pel tipus de treball que realitza. La confirmació d'aquest fet es fa palesa en el fet que quan es presenten dues persones la primera cosa que acostumen a explicar-se és quina és la seva professió. Aquesta centralitat del treball en els processos de creació d'identitat social ha estat confirmada per diferents estudis psicològics que demostren que les persones en atur, malgrat siguin perceptores de prestacions econòmiques, viuen malament llur condició ja que estar desocupat en la nostra societat s'associa a un cert tipus de discapacitat.

Si s'assumeix que no hi ha un únic tipus de treball, sinó una diversitat de formes, es pot establir una primera categorització entre treballs mercantils i no mercantils. Ara bé, aquesta categorització esdevé problemàtica si li conferim un caràcter valoratiu, associant un judici positiu al treball que es realitza sota formes no mercantils i un de negatiu a les tasques mercantils. De fet, la qüestió és molt més complexa. En primer lloc, cal tenir present que moltes formes de treball no mercantil, des del punt de vista de l'explotació humana -és a dir, en relació a les condicions en què es desenvolupen -, poden ser pitjors que el treball mercantil que es realitza dins les economies capitalistes. Exemples en serien els períodes socio-històrics dominats per l'existència de treball esclau a l'era antiga o la servitud medieval.

Tanmateix, no es tracta només d'una qüestió històrico-geogràfica. Actualment, si es fes un estudi dins l'estat espanyol sobre quines són aquelles feines que presenten un major grau d'explotació en relació al poc reconeixement de drets socials, - salaris més baixos i jornades laborals més llargues-, per damunt de tot es situarien les feines desenvolupades per les treballadores domèstiques. En la majoria de casos aquestes tasques es realitzen fora del mercat capitalista, i per tant no poden considerar-se pròpiament com a mercantils ja que moltes vegades han estat concertades mitjançant una relació individual. Alhora, aquesta situació es troba sovint agreujada per la coerció produïda per la desprotecció legal que viuen les dones immigrants en situació d'irregularitat administrativa. Una altra forma de treball no mercantil clàssica seria el treball domèstic familiar, que com diria sorneguerament l'economista espanyol David Anisi és un "treball que es fa per amor", i que ha estat una font d'explotació històrica normalitzada sobre el gènere femení, a partir de la qual funcionen la majoria de societats.

Emperò, el debat mercantil - no mercantil és, per a alguns autors, un debat estèril. En tant aquest seria una mostra de com en els últims anys s'ha perdut de vista el fet que l'economia és capitalista, i el capital és quelcom més que el simple mercat. Per això, situar el debat sobre les alternatives en el mercat és perfectament absorbible pel sistema. Si ens cenyíssim a les condicions en què es realitza la prestació laboral es pot observar com aquesta diferència és problemàtica. Per exemple, quan s'observen les condicions de treball a tot el món, el sector públic acostuma a ser més amable amb els seus treballadors que el sector privat: hi ha més estabilitat laboral, la distribució de rendes és més paritària i és on més ha avançant la conciliació familiar. Tanmateix, el treball en aquest sector es pot considerar com a mercantil.

Alhora, el règim cooperatiu, malgrat que des del punt de vista de l'organització de l'empresa representi un model diferent, s'inclouria també dins un model d'economia mercantil. Aquest fet s'evidencia empíricament en diferents recerques on es fa palès que si bé les relacions humanes són millors en les cooperatives que en d'altres empreses, les condicions objectives del treball són molt semblants. Per exemple, en un estudi sobre empreses cooperatives que fabriquen components d'automoció apareixia que en moltes d'aquestes es treballava amb torns rotatoris de 24 hores tres vegades a la setmana, la qual cosa dificultava la participació política dels treballadors dins l'empresa. La justificació d'aquests horaris venia donada per la dificultat d'escapar a les regles imposades pel mercat.

1. 1 Els conflictes del món del treball

La societat capitalista es percep a si mateixa com a societat del treball assalariat⁴. Malgrat que segurament subsisteixin restes de treball no mercantil ja sigui sota la forma d'esclavatge, de servituds, o bé de situacions frontereres, com alguns aspectes del treball autònom, el tret distintiu de la societat actual continua sent la presència de treball assalariat, el qual està configurat a partir de la desigualtat expressada mitjançant un conjunt d'institucions que donen poder i avantatges als empresaris.

La desigualtat en les relacions laborals es visibilitzaria en tres tipus de conflictes: el distributiu, el de control i la incertesa. El primer conflicte, el **distributiu**, vindria determinat per quants diners es paguen en funció del treball, i quin benefici obtenen els empresaris. Aquest conflicte es trobaria en la base de l'augment de les desigualtats socials i en darrera instància del creixement de la pobresa. Un segon conflicte seria el del **control**. Les empreses no només aspiren a pagar més o menys als seus treballadors, sinó que també volen dirigir la seves accions. D'una banda, voldrien que el treballador estigués sempre treballant, el que és materialment impossible; i de l'altra que el treballador sigui funcional a l'activitat desenvolupada per l'empresa. Un exemple gràfic es troba en aquells establiments on s'obliga a tots els treballadors a posar-se guarniments del Pare Noel quan arriben les festes nadalenques, en tant l'empresa considera que així s'estimularà la venda. El tercer conflicte, cada cop més present, correspon a com es construeix la resposta enfront la **incertesa i el risc**. Així, qüestions com el risc i la inseguretat han esdevingut cada dia més importants en el debat públic, fins al punt que les actuals polítiques de seguretat són les que acaben transmetent més inseguretat a la població.

En relació a aquests tres conflictes, es poden assenyalar tres xacres que s'hi trobarien associades: la desigualtat resultat d'una distribució injusta; els problemes de control que afecten la salut i la realització de la pròpia vida; i els impactes de la flexibilitat laborals que acaben generant inseguretat econòmica.

Les estratègies de resposta

Enfront d'aquests tres conflictes els corrents d'esquerra han assajat diferents estratègies de resposta: la reformista, la fugida i la revolucionària.

L'estratègia **reformista**, que històricament ha estat la dominant, es basaria en acotar drets que limiten el poder del capital d'una banda, i limitar l'accés al mercat de treball de l'altra, de manera que, l'excés d'oferta no suposi una pressió a la baixa dels drets i els salaris de la població treballadora. Durant els darrers dos cents anys aquesta estratègia ha adoptat diferents formes: una ha estat aconseguir que només puguin ser contractats aquells treballadors que disposen d'una determinada qualificació, el que garantiria que el producte final sigui de qualitat. Una altra limitació a l'accés al mercat de treball fou, per exemple, la "marca sindical"

⁴ Es tracta en aquest cas de la interpretació dominant, la qual desatén la importància del treball domèstic i reproductiu.

defensada per alguns sindicats d'ofici i practicada durant el segle XIX. Aquesta estratègia es basava en que els productes que sortien de la fàbrica havien de portar una marca conforme havien estat elaborats per treballadors sindicats. Malgrat que aquestes estratègies s'hagin perdut ja fa molts anys, encara subsisteixen en països com Alemanya mecanismes que vinculen la qualificació professional a determinats espais laborals. Aquest model tindria un cantó pervers en tant ha reforçat la divisió sexual del treball, de manera que relega les dones a l'espai domèstic i els homes a l'espai mercantil. Així, hi ha estudiosos que consideren que els mecanismes de regulació de la jornada laboral que es desenvoluparen durant el segle XIX per evitar que els nens no treballassin de nit i afavorir que les dones treballassin menys hores eren en darrera instància un mitjà per reduir la pressió en el mercat laboral, i de fet no és casual que alguns mecanismes xenòfobs formin part també d'aquest arsenal defensiu.

Una segona estratègia que s'ha assajat és el mecanisme de **fugida**. És a dir, sortir de l'empresa capitalista i provar a establir un altre món. Aquesta estratègia és la que ha intentat el moviment cooperatiu i també la que intenta determinada gent quan decideix fer-se autònoma. Es tracta d'una via que s'ha provat des de fa molts anys, malgrat ser una sortida que presenta moltes dificultats i difícilment pugui acabar esdevenint una resposta majoritària.

Finalment, la tercera estratègia que s'ha assajat ha estat la **revolucionària**. Aquesta tindria per objectiu intentar canviar les regles del joc, substituint les economies capitalistes per un altre model. Tanmateix, cal recordar que totes tres vies s'han centrat exclusivament en el treball mercantil, sense tenir en compte el treball domèstic i reproductiu, a excepció de determinats moments d'efervescència revolucionària, com els que van donar-se a Rússia després de la revolució d'octubre on es van crear menjadors infantils que permetien una descàrrega del treball domèstic a les dones, si bé aquestes decisions foren preses més per la necessitat del moment que per convicció feminista.

El keynesianisme

El moment àlgid d'aquestes tres estratègies es concentra en el compromís keynesià, el model econòmic que sorgeix un cop finalitzada la Segona Guerra Mundial després del fracàs de les democràcies laborals i les experiències totalitàries nazi-feixistes.

Les bases d'aquest model es poden analitzar a partir dels textos fundadors de William Beveridge⁵. Bàsicament el keynesianisme mostra d'una banda, la voluntat de fer un capitalisme amable amb les persones, de l'altra, l'impacte a occident de les condicions imposades per la competència del model soviètic, passant per la necessitat de reconstruir una Europa devastada després de la Segona Guerra Mundial i el rebuig al nazisme, així com el fracàs que havia abocat a la crisi del 29 després de 15 anys de gestió lliberal.

⁵Veure, entre d'altres *l'Informe Beveridge*, Report to the Parliament on Social insurances and allied services, 1942.

Un dels elements clau al voltant dels quals es concentra aquest model és la plena ocupació, que havia de garantir l'accés de tothom a unes condicions de treball i vida dignes. Pels keynesians l'ocupació havia d'acomplir dues característiques: en primer terme, garantir un nivell d'ingressos acceptable i en segon lloc, ser acceptable des del punt de vista de la satisfacció del treballador, és dir, havia d'oferir un treball digne. Aquest principi s'havia d'assolir mitjançant polítiques macro-econòmiques que impliquessin la intervenció pública. Així, corresponia a l'estat elaborar les polítiques per aconseguir aquests objectius. La novetat que representava l'anàlisi keynesià respecte als models anteriors és que aquest plantejava que el capitalisme per si sol era incapaç de garantir la plena ocupació, i per tant no podia donar ni seguretat econòmica, ni estabilitat monetària. Per la qual cosa, l'estat del benestar havia de cobrir aquells sectors on no hi havia garantia que existís la plena ocupació. En un primer cas, perquè fallava el sistema, l'exemple més clar seria l'existència d'atur, i en d'altres ocasions per factors que tenien a veure amb la vida individual de cadascú com la salut i la malaltia.

Ara bé, aquest model seguia defensant que el treball domèstic era una activitat a part que realitzaven només les dones. De fet, el compromís de plena ocupació keynesià era un objectiu de plena ocupació masculina, pensat només pels homes o per a aquelles dones que no tenien marit. Per tant, des del punt de vista de la divisió sexual del treball, continuava sent un model segregador.

El neoliberalisme

A partir dels anys setanta el model keynesià fou substituït pel neoliberalisme, sistema que actualment travessa la tercera crisi. El canvi de model va coincidir amb la derrota del moviment obrer, i el posterior enfonsament de l'URSS el qual va acabar afectant fins i tot aquelles posicions d'esquerrres que no eren partidàries del model soviètic. Ara bé, cap canvi de model és mai complet. Malgrat avui es digui que s'ha acabat l'estat del benestar, aquest encara existeix, entre d'altres motius perquè es disposa de democràcia política. L'únic país on s'ha privatitzat el sistema de pensions fou Xile durant la dictadura d'Augusto Pinochet. Si un partit anunciés en el seu projecte electoral que privatitzarà el sistema de pensions estaria suïcidant-se electoralment.

En aquest sentit, la democràcia política ha esdevingut un dic de contenció contra propostes extremes, de manera que malgrat que el neoliberalisme hagi significat una tornada endarrere, aquesta no ha estat completa, tot i que representi un trencament envers el model anterior. El punt on es fa més evident aquest trencament és que la plena ocupació ha deixat de ser un objectiu polític de primera magnitud. La manera més fàcil de comprovar-ho és observant quin compromís se li demana a Ben Bernanke quan jura ser president de la Reserva Federal Americana, amb el que se li encomana a Jean Claude Trinchet quan és anomenat president del Banc Central Europeu. A Bernanke se li sol·licita que vetlli per l'estabilitat de preus i la plena ocupació, dos objectius, però, impossibles d'assolir alhora segons la teoria econòmica estàndard. En canvi, a Trinchet únicament se li demana que mantingui l'estabilitat de preus. Així doncs, Trinchet pot fer una política monetària que generi milions d'aturats i ningú no el podria acusar de no haver acomplert el seu mandat, i això és així perquè el Banc Central Europeu fou creat durant els anys 90, en ple domini cultural i ideològic del

neoliberalisme, en canvi, la Reserva Federal Americana fou ideada en una època anterior, dominada pel compromís keynesià.

Del welfare al workfare

Avui dia la subocupació ha deixat de tenir connotacions negatives, fins i tot pot afirmar-se que ha passat a ser un terme *cool*, d'acord amb l'esperit dels temps. Aquest nou model trenca amb la idea que l'ocupació hagi de ser el nucli central de l'activitat econòmica. Quan actualment es demana crear nous llocs de treball, ja no s'exigeix que aquests satisfacin els dos compromisos clàssics del keynesianisme: salari suficient i treball digne.

Simplement es requereix haver treballat una hora a la setmana i haver guanyat diners. Això és el que estadísticament es mesura i es veu molt clarament quan es fan comparacions internacionals. Per exemple, al Regne Unit moltes dones tenen ocupacions estacionals, de molt poques hores i molts baixos ingressos. Això vol dir que el mercat laboral no els garanteix la subsistència. Fins i tot en un país de tradició socialdemòcrata com Dinamarca apareixen en el mercat de treball tantes persones pobres com a l'estat espanyol perquè moltes dones daneses fan feines a temps parcial. No obstant això, la diferència entre Dinamarca i Espanya és que moltes de les dones que disposen d'una feina a temps parcial cobren subsidis per maternitat i d'altres conceptes, de manera que una dona danesa pot encapçalar una llar monoparental i subsistir dignament. En canvi, a l'estat espanyol, en la mesura en què no hi ha un estat del benestar tant desenvolupat, quan una persona surt del mercat de treball amb un sou de 400 euros, es queda amb aquests 400 euros.

L'altra qüestió crucial és el canvi de les lògiques en funció dels models econòmics. L'exemple més clar seria com cada perspectiva econòmica interpreta el subsidi d'atur. En un text keynesià dels anys 50 la prestació d'atur apareix com a bona pels propis aturats perquè podien seguir menjant, i perquè si no tenien l'urgència de trobar feina podien esperar fins trobar un lloc de treball estable, i alhora, la prestació també era bona per l'economia, perquè si l'aturat seguia cobrant, seguia gastant i això incentivava el consum.

En canvi, actualment, la literatura econòmica considera que la causa de la desocupació és el propi sistema de protecció de l'atur que acaba produint ganduls.

En definitiva, s'ha passat d'una ideologia del *welfare* a una ideologia del *workfare* on les polítiques de treball tenen per objectiu que la gent torni immediatament a treballar, sense importar sota quines condicions. L'exemple més escandalós de política de *workfare* proposada a l'estat espanyol fou la reforma laboral impulsada per José María Aznar i que es va frenar gràcies a la vaga general de 2002. Aquesta reforma pretenia que una persona treballadora que es negués a acceptar més de dues ofertes de feina en un radi 100 km de casa seva perdés la subvenció d'atur. Les polítiques de *workfare* acaben, doncs, esdevenint un mecanisme per pressionar la gent treballadora a acceptar la primera feina que trobin.

Desregulació o re-regulació?

Un error comú en el pensament crític d'esquerres és pensar que el neoliberalisme es basa únicament en una lògica de desregulació quan, de fet, el que existeix és una re-regulació que ha de servir per augmentar el poder del capital. Un exemple d'aquesta re-regulació es troba en les grans empreses espanyoles del sector de la construcció (Grupo ACS, Ferrovial, Fomento de Construcciones y Contratas...) que viuen en gran part de l'estat a través d'infraestructures i obra pública.

Un altra qüestió ha estat la progressiva incorporació de l'estratègia de la flexibilitat. Si es consulta la literatura anterior als anys 80' aquest terme no hi apareix enlloc. Aquesta estratègia fou inventada per la Organització per la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) durant els anys 83-84. És a partir d'aquell moment quan el terme flexibilitat esdevingué una paraula positiva, un mandat d'ordre davant la suposada rigidesa del mercat laboral. El tema clau és perquè si aquesta estratègia pot arribar a ser tan perversa ha tingut tanta adhesió social.

El suport social generat al voltant de la flexibilitat és fruit, en part, de la complexitat de la divisió del treball de la societat actual. Així, malgrat el que s'afirma en el discurs dominant, el mercat laboral no és dual, sinó que presenta una enorme segmentació. Hi ha un gran nombre de situacions diverses que es tradueix en diferents graus d'estabilitat i de reconeixement social. La majoria de la gent es mou en un d'aquests segments i en lògiques que sovint són molt diferents, i alhora perverses. Als departaments universitaris, per exemple, s'assisteix sovint a casos d'assetjament laboral on la gent accepta competir amb els altres a qualsevol cost, i quan fracassen, enlloc de pensar que les regles del joc no estaven ben posades, se senten culpables del seu fracàs.

Un altre element clau en el canvi del món del treball ha estat l'enfocament de la qüestió educativa. Avui en dia es tendeix a confondre educació amb qualificació. De tal manera que quan s'analitzen les tasques que es desenvolupen en moltes feines de baix sou es troben algunes que són senzilles de desenvolupar i d'altres ben complexes. Així, el treball de cambrer en el bar d'un mercat inclou sovint tasques que excedeixen la categoria professional, confonent-se en alguns casos amb la d'un assistent social, qualificacions que en cap cas no són reconegudes socialment.

Crisi econòmica i neoliberalisme

Les crisis dins el sistema capitalista són recurrents però cada una d'elles té unes característiques específiques. Per exemple, Andrew Glyn va estudiar la crisi a Anglaterra i va teoritzar el que ell anomenava *profit squeeze*⁶ concepte que pot traduir-se com collada salarial de beneficis, o sigui, que els beneficis durant la dècada dels 70 s'havien reduït a resultes de la pressió exercida pel moviment obrer.

⁶ Glyn, Andrew & Sutcliffe, Bob (1972) *British Capitalism, Workers and the Profit Squeeze*. London: Penguin

En canvi, l'actual crisi del neoliberalisme no és només una crisi financera, sinó de desequilibri de les estructures productives. Aquesta crisi té uns responsables i són ells els qui després d'haver sortit impunes, ara demanen noves retallades socials. Si es repassa la premsa de fa tres anys apareixen aquells banquers àvids de diners als quals es va salvar amb diner públic, i que són els mateixos que ara demanen que la població treballadora s'estrenyi el cinturó. S'assisteix, doncs, a una acceleració del desmuntatge del model keynesià davant la qual hi ha una incapacitat de generar resistències substancials i de construir un discurs alternatiu capaç de fer-li front.

1.2. Dones i treballs

Una altra qüestió sobre la qual cal reflexionar és la relació entre les dones i el mercat laboral. Aquesta reflexió ha d'atendre una realitat punyent que es materialitza en el fet que la concentració de dones es distribueixi entre el segment més alt de professionals i el segment més baix del mercat de serveis.

En relació a les dones professionals, la barrera fonamental és el *sostre de vidre*: una dona vol fer carrera, i els homes sempre li passen al davant, de manera que les desigualtats salarials són cada vegada més grans quan més alta és la posició laboral. Ara bé, aquest discurs tot i ser cert, no ha de fer oblidar l'existència d'un altre obstacle que afecta especialment la massa salarial de dones amb salaris molt baixos i amb escàs reconeixement social, les quals constitueixen la immensa majoria en el mercat laboral: *el sol enganxifós*. Aquest s'ha d'entendre com la major presència de dones en els sectors d'activitat que tenen salaris més baixos, o bé en feines de caràcter temporal o a temps parcial. No obstant això, la Llei d'igualtat de 2007 no inclou cap referència a aquest concepte.

La professora Jill Rubery⁷, de la Manchester Business School que ha estudiat aquest fenomen, considera que si es volgués reduir el diferencial de salaris entre homes i dones ràpidament només caldria apujar el salari mínim interprofessional. Si l'estat espanyol disposés d'un salari mínim com el francès, de 1.200 euros al mes, moltes dones veurien incrementat automàticament el seu sou i l'igualarien amb el dels homes. Però aquest debat acostuma a ser deixat de banda potser perquè la majoria de dones que elaboren el discurs sobre el mercat laboral se situen al segment alt, i generalment hom tendeix a teoritzar sobre la pròpia experiència laboral enlloc de la dels altres. En general, això representa un problema perquè la gent empobrida té menys capacitat de generar discurs i menys altaveus per fer-se sentir.

En efecte, no es pot separar la qüestió del gènere de la reflexió global sobre la crisi, ja que a més de les seves vessants més conegudes: l'econòmica, la financera i la ideològica, té altres rostres ocults els quals estan emergint amb força en el context actual: la crisi ecològica i la crisi de les cures. L'economia fins ara no s'hauria fet responsable de les condicions de vida de les poblacions sinó que s'hauria pensat a si mateixa com un sistema on l'obtenció del benefici individual esdevenia la pauta dominant mentre la vida de les persones es considerava només una externalitat⁸.

⁷ Grimshaw, D., Rubery J. (1997) "Workforce Heterogeneity and Unemployment Benefits: the need for policy reassessment in the European Union." a *Journal of European Social Policy* vol.núm 4: 291-315.

⁸Veure, per exemple, C. , Carrasco (2009) "Mujeres, sostenibilidad y deuda social" a *Revista de Educación* Número Extraordinario 2009: Educar para el desarrollo sostenible, http://www.revistaeducacion.mec.es/re2009/re2009_08.pdf

Alhora de plantejar un discurs sobre els drets cal no oblidar el dret a ser cuidada i el dret a cuidar, en sintonia amb el terme encunyat per Precarias a la Deriva: *cuidadania*⁹. Aquest és un terme que es troba més enllà de la ciutadania com espai d'accés a uns determinats drets i que posa el cuidat de les persones al centre dels nostres objectius. Parlar de cuidadania seria doncs parlar també de dones, perquè elles són les que hi estan més implicades i seria també parlar de com afecta la crisi a la meitat de la població, ja que la crisi és un problema global.

La falsa neutralitat d'allò universal

La nostra societat es tendeix a pensar a partir del discurs de l'universalisme la qual cosa és tramposa. Sota aquesta idea genèrica d'universal s'amaga una falsa universalitat que tendeix a invisibilitzar el fet que les nostres societats estan travessades per diferents categories: classes socials o renda, ètnia o raça, sexe/gènere i opcions sexuals, les quals acaben dividint la població en diferents grups. No es pot pretendre que aquestes categories siguin neutres perquè, en la nostra societat, no és el mateix ser blanc que ser negre, ser ric que ser pobre, ser home que ser dona. Si es fa arribar fins a l'extrem, encara resulta més evident que en cap cas ser una dona negra, pobre, de l'Àfrica subsahariana, i lesbiana pot ser el mateix que ser un home ric, del món occidental, heterosexual. El poder que una i altre poden exercir no són ni de ben lluny similars. Aquestes categories divideixen, doncs, la població amb graus de poder diferents.

Els grups dominants són aquells que poden establir els valors socials, allò simbòlic, l'universal, i sota aquest pretès universal la resta de grups que no s'hi inclouen desapareixen. Per exemple, quan es parlava de plena ocupació durant el keynesianisme aquesta era sempre plena ocupació masculina, i quan es parlava de sufragi universal durant el segle XIX, es sobreentenien que aquest era masculí, que tots els homes haguessin aconseguit el dret a vot. En definitiva, allò universal sempre es correspon a un univers masculí establert pel patriarcat del qual les dones es troben excloses.

Treball i ocupació

Actualment, la idea de treball, que havia estat un concepte ampli en tant incloïa diferents activitats, s'identifica amb ocupació, es a dir, amb el treball assalariat associat sovint als homes, obviant que això representa només un tipus de treball. D'aquesta manera, ocupació ha passat a ser sinònim de treball en termes universals, i les altres formes de treball, practicades sovint per dones, han perdut categoria. Es pot rastrejar l'origen d'aquest gir conceptual en l'economia política clàssica, on autors com Adam Smith o Karl Marx situaven la centralitat en el concepte de treball assalariat entès només com aquella feina industrial capaç de generar riquesa.

Amb el pas a l'economia neoclàssica, el reconeixement d'altres formes de treball ha empitjorat. La substitució de la producció per l'intercanvi ha fet que tot allò que no s'inclou dins el mercat passi a ser invisible. De manera que fins i tot els corrents econòmics heterodoxes han continuat empresonats dins aquesta lògica

⁹ Precarias a la Deriva (2004) *Por los circuitos de la precariedad femenina*. Madrid: Traficantes de Sueños

mercantil. Malgrat puguin ser crítiques amb l'economia oficial, aquesta crítica mai no va més enllà dels marges del mercat. Sovint la crítica es centra en les desigualtats salarials i només quan s'estudia el fenomen de la pobresa s'inclou parcialment l'esfera de la reproducció. Aquesta tendència a menystenir el treball reproductiu evidencia el profund biaix androcèntric de l'economia, en tant desconsidera l'existència dels treballs realitzats majoritàriament per les dones com el domèstic, i de cura.

La confusió entre allò públic i privat

A fi de comprendre el discurs econòmic cal entendre com aquest conceptualitza l'esquema del circuit de treball: les empreses requereixen cada cop més temps de treball, el qual es remunera amb un salari que arriba a les llars, les quals són enteses des de la perspectiva hegemònica com a institucions harmòniques, lliures de tensió. És dins aquestes llars on es reproduirà la força de treball que tornarà altra cop a les empreses per reiniciar el cicle.

Ara bé, una mirada més atenta i crítica sobre aquest circuit mostra la presència de punts foscos que l'explicació dominant tendeix a obviar. D'una banda, existeix una diferenciació entre l'espai de reproducció mercantil capitalista i l'espai de reproducció humana, si bé la línia que els separa és més aviat borrosa. De manera que hi ha activitats que passen d'una banda a l'altra, és a dir, de l'àmbit domèstic al mercantil i viceversa. Fins al punt que ja no es pot saber si determinades ocupacions es fan dins l'esfera pública o privada, especialment aquelles relacionades amb l'àmbit de la cura. Per exemple, fa uns anys la canalla es quedava a dinar al col·legi i ara tornen a dinar a casa. Hi ha hagut un traspàs d'una esfera a l'altra. La frontera, doncs, entre ambdós és porosa, pot exemplificar-se utilitzant la metàfora de l'arc de Sant Martí, on no resulta clar quan acaba el groc i quan comença el taronja; o dit d'una altra manera, on finalitza allò públic i comença allò privat.

Aquesta porositat té conseqüències en el funcionament econòmic que passen sovint inadvertides. Així, per exemple, quan els salaris arriben a les llars, allà es produeixen béns i serveis que mai acaben incorporant-se al PIB nacional. Són béns que es generen dins d'un món subjectiu format per relacions, afectes i benestar. De tal manera que el 90% dels cuidats de la salut es realitzen des de les llars i són realitzats per dones de forma quasi bé invisible. Així, quan donen d'alta a un pacient hospitalitzat cal preguntar-se qui es responsabilitza del cuidat de la persona convalescent; quan un metge indica que aquesta persona només pot anar del sofà al llit i del llit al sofà, cal tenir present que hi haurà darrera una persona, sovint una dona, que ha d'encarregar-se de les tasques de cura i cuidat.

Tanmateix aquestes són només una part de les feines que es duen a terme dins la llar. El conjunt de tasques que s'hi realitzen, de cuidat, cura, neteja, nodriment,...constitueixen la base per a la reproducció del conjunt de la població, i això requereix grans quantitats de temps i energia. Per tant, enfront allò que afirma el pensament econòmic dominant, cal destacar que la llar no és una institució harmònica que viu en un equilibri estable, sinó un espai que es troba plegat de tensions i conflictes.

La invisibilització del treball domèstic

Durant molt de temps s'ha considerat, no només per part de les interpretacions hegemòniques sinó també per les contrahegemòniques, que la tensió entre capital i treball era la contradicció fonamental. Aquest fet ha menystingut la divisió sexual del treball i en conseqüència el treball realitzat per les dones en l'àmbit de la llar s'ha mantingut invisible.

Actualment es continua ocultant el nexa que uneix el treball mercantil i altres formes de treball; és a dir, el fet que s'estigui lliurant una força de treball molt per sota del seu veritable cost. Cal tenir present que el sistema capitalista és incapaç pels seus propis mitjans de reproduir la força de treball. Perquè això fos possible haurien d'existir salaris de subsistència que permetessin que qualsevol persona pogués viure del seu salari i amb aquest, per exemple, contractar una persona que es fes càrrec dels infants. No obstant, en el sistema actual això no és possible pel conjunt de la població.

El cert és que en cap cas no és té prou en compte el temps que les dones inverteixen en tasques de cura. Quan un infant neix les hores que s'hi dediquen a l'atenció, cura i nodriment poden arribar a ser 24, ja que cal estar pendents d'ell fins i tot durant les hores de descans. Quan aquest infant creixi i arribi a ser una persona adolescent caldrà també esmerçar una forta inversió d'energia emocional, de manera que quan surti al món laboral, s'hi hauran dedicat 25 anys d'atencions, mentre la seva remuneració serà del voltant de 1.000 euros. Si es calcula el volum de feina emprat per generar aquesta força de treball es veu clarament com el sou que se li assigna està molt per sota.

Així doncs, el sistema capitalista per seguir funcionant necessita que les dones realitzin aquesta inversió i que aquesta romangui invisible i no reconeguda, funcionant a partir de normes no mercantils com són les reciprocitats, els afectes i les donacions. De manera que si les llars operessin amb la mateixa lògica que el mercat, la meitat de les persones que hi viuen ja haurien mort. Les dones estan donant una gran quantitat del seu temps per a que la societat segueixi existint. De fet, si el sistema funciona és perquè s'ofereix una força de treball molt per sota del seu cost, a partir de l'explotació de la unitat domèstica.

Les tres crisis des d'una perspectiva de gènere

Darrerament s'observa una tendència generalitzada vers la reprivatització de la reproducció social a partir de la qual tota la protecció social que deixa de donar l'estat del benestar a causa del seu aprimament, així com la reducció dels ingressos familiars, acaba implicant un increment del treball de les dones. Aquesta tendència té conseqüències pràctiques directes en la quotidianitat de les llars. Per exemple, s'ha reduït el nombre de divorcis un 30% ja que les parelles no poden separar-se al no disposar d'ingressos per mantenir dues llars, i això acaba repercutint en el sector més fràgil, la qual cosa s'evidencia en un augment de la violència contra les dones en l'àmbit domèstic.

Així mateix, la gestió de la cura i el cuidat, enlloc d'assumir-se com a responsabilitat de la societat, acaba derivant-se sempre cap a les dones. En aquest sentit, és important assenyalar el rol que ha tingut el discurs de l'església catòlica, el qual es pot anomenar de «patriarcat religiós». Aquest discurs ha consistit en sostenir que les dones realitzaven aquests treballs per amor, perquè eren mares. Associar el treball de cura amb una activitat feta per amor, impedeix que les tasques de cura s'entenguin com a treball amb la qual cosa s'acaben menystenint.

Alhora, la divisió sexual del treball produeix una creixent polarització entre les dones. La posició social de cada dona acaba afectant el tipus de treball que li toca fer, de manera que quan l'envelliment demogràfic ha portat a l'explosió de la crisi de la cura, la solució per a les classes altes i mitges altes ha estat contractar dones immigrants, fet que acaba generant cadenes mundials de cura¹⁰. Així, les dones immigrants han vingut als nostres països a resoldre un problema al qual no s'ha sabut donar resposta com a societat. No obstant, fer servir dones pobres de països empobrits no és una solució definitiva, alhora que trasllada el dèficit de cura als països d'origen, on d'altres dones han de suplir el dèficit provocat per la migració d'aquestes dones.

¹⁰ Per aprofundir en la problemàtica de les cadenes mundials de cuidats pot consultar-se Hoschild, Arlie (2001) "Las cadenas mundiales de afecto y asistencia y la plusvalía emocional" a Giddens, Anthony & Hutton, Will (ed.) *En el Límite. La vida en el capitalismo global*. Barcelona: Tusquets.

1.3. Joves i treballs

El concepte de joventut ha anat canviant al llarg de la història en funció de les realitats socials i els interessos de cada moment. Inicialment responia a una etapa de trànsit, molt limitada en el temps, entre la infantesa i l'edat adulta. De tal manera que la plena incorporació a la ciutadania - accés a una feina estable, a l'habitatge o a la maternitat/paternitat entre d'altres - es limitava a l'etapa d'adulthood.

Durant els últims anys, en canvi, s'ha iniciat un procés de dilatació del període de joventut que ha passat per diferents fases. En la primera, que comprèn el període que va fins a l'inici de la democràcia, la joventut s'entenia com el període que va dels 14 als 21 anys. Els 21 anys fixaven la majoria d'edat i coincidien alhora amb la finalització dels estudis superiors, o la realització de tasques d'aprenentatge i la plena incorporació al mercat de treball.

En una segona fase la joventut es va allargar fins als 25 anys, coincidint amb la primera ampliació del període de formació i amb la universalització de l'accés als estudis superiors. La crisi econòmica de finals dels anys 70 va causar un elevadíssim atur entre treballadores i treballadors joves. Fou amb l'objectiu de donar resposta a aquesta situació, que a mitjans dels 80 naixien les primeres polítiques d'ocupació juvenil: borses joves d'ocupació, contractes per a joves, etcètera. A la pràctica, aquestes polítiques van suposar nombroses retallades de drets laborals. En tots aquests casos treball juvenil s'associava a treball devaluat, precari.

Actualment, es considera que són joves els qui tenen fins a 30 anys, i ja hi ha veus que proposen allargar-ho fins als 35. Aquest fenomen de dilatació del període de joventut es correspon al fet que ser jove s'associa amb determinades situacions de vulnerabilitat social en què es troben els treballadors i treballadores quan accedeixen al mercat laboral.

No obstant, la incorporació a la vida laboral està dominada per la incertesa, i la precarietat, no és tant una fase temporal sinó una situació permanent. Aquest fet dificulta enormement la possibilitat d'emancipar-se i genera una forta dependència de la llar familiar per a sobreviure. En aquest sentit, la justificació de la precarietat com a un període inicial en la vida laboral ha esdevingut la porta per retallar drets i per, a la llarga, normalitzar i acceptar la situació.

La precarietat més enllà de la joventut

Les administracions públiques, davant la impossibilitat de resoldre les necessitats del jovent, han optat per ampliar progressivament l'etapa juvenil amb la idea que la precarietat és un "mal" que es cura amb l'edat.

No obstant això, si la solució passa per ampliar l'edat en què finalitza la joventut, vol dir que la vulnerabilitat social no és únicament una qüestió d'edat, sinó que cal valorar-la com un problema generacional. Els i les joves d'avui no són precaris només en tant que joves, sinó atès el moment en què van incorporar-se al mercat

de treball. Allò que fins fa poc estava considerat com una situació provisional, s'està convertint en la norma, fet que fa desaparèixer l'expectativa de millora i fragmenta la pròpia classe treballadora. Si aquesta s'atomitza, resulta molt més difícil l'organització i, per tant, la millora de les condicions laborals. Aquesta situació no dubta en aprofitar-la la patronal per mantenir salaris baixos, augmentar la rotació i la temporalitat o per externalitzar part del procés productiu.

La precarització laboral s'ha estès durant els anys de creixement econòmic i d'ocupació. La repercussió de les importants millores assolides durant aquest temps per l'acció sindical no ha arribat de forma homogènia a tota la població. El creixement de l'ocupació s'ha concentrat en aquells sectors menys articulats sindicalment, que pateixen pitjors condicions laborals i amb major presència de treballadors i treballadores joves. En aquests sectors, l'estratègia empresarial ha consistit en competir en costos laborals, és a dir, en prioritzar el benefici immediat en comptes d'invertir en recerca i innovació per tal d'oferir més qualitat en la producció i l'ocupació. Però també en la resta de sectors econòmics les i els joves s'han incorporat en les posicions de major vulnerabilitat generades per les estratègies d'externalització de riscos i costos de les empreses.

La capacitat adquisitiva, marcada pel salari, és el factor més important per entendre i explicar les condicions de vida del jovent. Els baixos salaris són una de les principals fonts de l'exclusió social dels joves. El 27% dels joves entre 16 i 25 anys cobra menys de 610 €/mensuals, el percentatge puja casi fins a un 40% en els casos dels joves que no han finalitzat els estudis de secundària. Tenint en compte que el Salari Mínim Interprofessional a l'estat espanyol és de 580€ i el llindar de la pobresa està establert en 689€, l'estat i les empreses estan abocant a l'exclusió social i a la pobresa col·lectius, com ara els i les joves, les dones i les persones migrades.

Tanmateix, el concepte de precarietat va més enllà de l'àmbit estrictament laboral. La manca d'estabilitat laboral, els baixos salaris i la impossibilitat d'accedir a un habitatge digne augmenta el risc de caure en situacions d'exclusió social. No disposar de certs recursos suposa quedar exclòs de les condicions necessàries per gaudir de protecció social: dificultat per accedir a les prestacions de la Seguretat Social, als habitatges de protecció oficial, a les garanties en processos d'acomiadament col·lectiu o al ple exercici de la seva llibertat sindical.

L'exclusió social no es concentra només en uns determinats grups, sinó que afecta de manera canviant a persones i col·lectius en funció de l'exposició a dinàmiques de marginació. La inestabilitat i els baixos salaris en són una mostra. Els i les joves d'entre 16 i 19 anys que volen incorporar-se al mercat de treball ho fan en una situació de gran fragilitat, pateixen taxes d'atur i de temporalitat molt elevades així com salaris per sota de la mitjana. La precarietat en l'ocupació i els salaris baixos, que han proliferat en un context d'expansió econòmica, provoquen un canvi en la concepció de la pobresa, associant-se aquesta no només a la inactivitat econòmica sinó que afecta cada vegada més a la població treballadora.

La política de xecs ha esdevingut la nova medicina receptada pel govern. En comptes de fer front als problemes estructurals que pateixen els joves: baixos salaris, falta d'estabilitat laboral, atur, manca

d'habitatges accessibles, les administracions han malversat els recursos públics en una sèrie de mesures que disten de ser redistributives. Per exemple, en el cas de l'habitatge de lloguer les polítiques han estat orientades a aconseguir que el jovent disposi dels recursos econòmics que sol·liciten els propietaris, de tal manera que els preus han pujat exactament la mateixa quantitat que repartia el govern. I no és tan sols el fet que les ajudes no actuïn com a tal, sinó que han col·laborat a crear un miratge econòmic. Aparentment, el nivell adquisitiu dels joves creixia degut a les ajudes atorgades però el fet que siguin temporals provoca el desplaçament de la problemàtica, no pas llur resolució.

1.4. Efectes de la crisi en el Dret del Treball: l'ofensiva neoliberal

El dret és el reflex del conjunt de valors i principis dominants en una societat en un moment determinat. En la mesura en què aquests valors canvien, ho fa també la composició jurídica del dret i en especial del Dret del Treball, branca de l'ordenament jurídic que s'ha mostrat especialment permeable al llarg de la història a adaptar-se als canvis de significat i de valor associats al concepte de treball. És per això que es pot considerar que existeix una relació entre crisi econòmica, mutació ideològica i transformació del Dret del Treball. En aquest sentit, sovint les crisis econòmiques actuen com a moviments tel·lúrics que suposen no només un qüestionament del sistema econòmic vigent, sinó també de l' statu quo -és a dir, del sistema de principis i valors sobre els quals es funda la societat-. Això afecta la construcció material del dret al mateix temps que convida a reflexionar sobre com seria possible re-fundar aquest sistema sobre unes noves bases socials.

Com a prova d'aquesta especial sensibilitat del Dret del Treball a les transformacions ideològiques val la pena recordar el procés de reorientació a què ha estat subjecte a conseqüència de les crisis econòmiques d'ençà els anys 70. Des d'aleshores, s'ha anat imposant una ideologia que ha suposat posar en dubte els pressupòsits sobre els quals s'havia construït el Dret del Treball sorgit del Pacte Social Keynesià, i que es troba en la base de la creació de l'Estat Social i Democràtic de Dret tal i com s'ha conegut.

El qüestionament ha estat tant fort que avui en dia s'acusa al Dret del Treball de trobar-se desajustat, no només respecte a les exigències del sistema econòmic, sinó també en relació a les exigències dels propis treballadors. Així doncs, a finals dels anys 90' es parla d'una crisi sistèmica i de legitimació del Dret del Treball, arribant-se a pensar, fins i tot, que el Dret del Treball estaria destinat a desaparèixer com a disciplina autònoma dins l'ordenament jurídic, a redós de l'afirmació de nous valors com la competitivitat, el benefici indiscriminat i l'individualisme possessiu, els quals han anat guanyant terreny en la batalla ideològica que es troba darrera la construcció material del dret.

Així doncs en concordança amb aquesta transformació, es poden esmentar tres aspectes fonamentals per analitzar els efectes que la imposició de la ideologia neoliberal ha tingut sobre la construcció del Dret del Treball: la seva reorientació cap a objectius d'ocupació; l'emergència de la flexibilitat interna i la revalorització del contracte de treball individual.

La reorientació del Dret del Treball cap a objectius d'ocupació. Aquesta reorientació ha estat impulsada per part dels poders públics a partir de la incorporació del discurs neoliberal. Segons aquest discurs la millor manera per combatre la desocupació és augmentant la flexibilització i liberalització del mercat de treball i no pas promovent polítiques públiques que incideixin en la demanda. Es considera que això generaria inflació, es a dir, un augment de preus, fenomen que ha esdevingut la bèstia negra del neoliberalisme. A partir de l'assumpció d'aquesta creença, la desocupació ja no és percebuda com un problema de polítiques macroeconòmiques, sinó com el resultat de les rigideses presents en el mercat de treball. Ara bé, cal tenir present que quan des del discurs neoliberal es parla de rigideses, en realitat s'està fent referència als drets

individuals i col·lectius dels treballadors. Així doncs, es comença a qüestionar l'eficàcia i fins i tot la utilitat d'una intervenció pública en l'esfera econòmica, perquè es considera que aquesta intervenció acabaria generant condicions que obstaculitzarien l'eficient funcionament del mercat de treball. Sota aquestes premisses, l'objectiu prioritari de la intervenció pública passa de ser la plena ocupació a esdevenir el foment de l'ocupació a qualsevol cost.

Aquest primer aspecte, la reorientació del Dret del Treball cap a l'ocupació, ha produït una forta precarització del mercat de treball, així com una creixent fragmentació de la classe treballadora. Això fa cada cop més difícil per part dels sindicats trobar possibilitats concretes de recomposició d'aquesta fragmentació al voltant d'un interès comú col·lectiu dels treballadors. A més a més, el discurs neoliberal pretén imputar la responsabilitat de la desocupació als treballadors desocupats. És el que es coneix com a teoria dels *insiders-outsiders*, segons la qual, l'excés de protecció dels treballadors amb contracte indefinit provoca l'existència d'una alta taxa de desocupació en la resta de treballadors; o dit d'una altra manera, l'atur té el seu origen en la desmesurada protecció de les condicions laborals d'alguns treballadors. D'aquesta manera, acaba tancant-se el cercle en afirmar que per fomentar l'ocupació s'ha de promoure la destrucció de l'ocupació a través de la flexibilització i l'abaratiment de l'acomiadament. És a partir de l'assumpció d'aquest discurs que han proliferat tant els atacs ideològics al Dret del Treball, com ara la progressiva multiplicació de formes contractuals alternatives al contracte indefinit, que pel seu caràcter temporal eliminarien el cost de l'acomiadament.

El segon aspecte correspon a la **flexibilitat interna**. Aquesta multiplicació de les formes contractuals atípiques, unides a l'abaratiment del cost de l'acomiadament, fomenta la flexibilitat interna. Al seu torn, la flexibilitat acaba incidint principalment en dos aspectes: la desregulació del temps de treball, es a dir, la flexibilització de la reglamentació jurídica del temps de treball, i la protecció de la professionalitat dels treballadors. Així doncs, es passa d'un sistema de classificació professional mitjançant categories, el qual suposa una possibilitat menor de mobilitat funcional dins l'empresa, a una classificació per grups professionals, que concedeix a l'empresari una major possibilitat d'incloure al treballador dins del grup al seu albir. Alhora, la transformació ideològica esdevinguda en el transcurs dels anys 80 i 90 ha produït tota una sèrie de micro-reformes de la regulació laboral que han tingut com a resultat certa immunització de l'empresa respecte als condicionaments que deriven del conveni col·lectiu. És a dir, es concedeix a l'empresa individual, per part de la normativa estatal, la possibilitat, en determinades circumstàncies, de no aplicar el conveni col·lectiu sectorial quan aquesta es trobi en dificultats econòmiques.

Això té el seu reflex en les rebaixes salarials, les modificacions substancials de les condicions de treball i la nova regulació de la concurrència conflictiva entre convenis col·lectius, introduïda el 1994 i que obre la via a la descentralització a través del conveni provincial. Totes aquestes petites reformes condueixen a que l'empresa esdevingui cada vegada més un espai de regulació autònom i tendencialment autosuficient respecte els condicionaments que imposen els convenis col·lectius sectorials i la normativa legal. A resultes d'aquests canvis, s'ha arribat a un punt de flexibilització on l'empresa es converteix de facto en el centre de referència de la regulació.

Aquesta reorientació del Dret del Treball vers exigències verdaderes o presumptes, en tant ningú posa en qüestió les demandes empresarials de flexibilitat, col·loca l'empresa individual al centre del sistema, fins el punt que esdevé el centre de regulació privilegiat no només en l'àmbit econòmic, sinó també en el social i polític. L'empresa pateix, doncs, una espècie d'institucionalització, i es desplaça cap a ella la funció de crear benestar social, fins el punt que s'afirma que només secundant les exigències imposades per les empreses s'aconseguirà crear ocupació. Aquest és un discurs paradoxal, en tant s'espera que sigui l'empresa qui realitzi la funció típica de l'estat social, assegurar la plena ocupació i oferir un treball digne.

El tercer aspecte d'aquesta reorientació, que malauradament encara es troba poc analitzat, fa referència a **la revalorització del contracte individual**. Històricament el Dret del Treball s'havia construït partint de la irrellevància del contracte individual en termes d'instrument de regulació i fixació de les condicions laborals. De manera que aquestes vindrien fixades ja fos per llei o mitjançant la negociació col·lectiva a partir de la signatura dels convenis col·lectius. No obstant això, en els darrers vint anys, es pot afirmar que hi ha hagut un cert desplaçament de l'atenció del legislador vers el contracte de treball. No només perquè s'hi hagin introduït reformes que reenvien al propi contracte de treball per regular determinats aspectes de la relació laboral, sinó perquè l'atenció del legislador es concentra cada cop més en el moment contractual.

Dos exemples pel que fa la transformació del moment contractual es troben en la incorporació d'obligacions en els contractes atípics - tot contracte temporal o a temps parcial diferent del contracte indefinit - i en la preeminència de la funció informativa respecte la forma que acaba adoptant el contracte de treball. Així, si bé el dret del treball s'havia construït sobre un principi antiformalista a partir del qual el paper en què es formalitzava el contracte de treball era irrellevant donat que les condicions de treball es fixaven per via heterònoma en uns altres àmbits - els convenis-, actualment, s'observa, en canvi, una certa generalització de les obligacions de forma per a la celebració dels contractes atípics. De manera que, des del moment en que van començar a introduir-se els contractes temporals, ha tingut lloc una certa transformació de la funció de la forma escrita. Així, a l'obligació de celebrar per escrit el contracte de treball, se li sumen imposicions de contingut mínim dins d'aquest tipus de contracte. Actualment, no només s'afirma que els contractes s'han de celebrar per escrit, sinó que fins i tot s'estipula allò que s'hi ha d'incloure. Això significa una transformació respecte de les funcions tradicionals vinculades al contracte de treball, els quals cada cop més s'erigeixen en documents informatius.

L'exaltació del moment contractual vol defugir de la debilitat del treballador en relació a l'empresa. S'imposa la creença segons la qual un obstacle fonamental pel treballador a l'hora de contractar autònomament les condicions de la feina a desenvolupar és l'asimetria informativa, enlloc de reconèixer que aquest es troba en una posició socio-econòmica de desavantatge respecte a l'empresari. Es crea així la imatge d'un treballador conscient de si mateix, de llurs aspiracions i necessitats vinculades al treball, un treballador o treballadora capaç d'aconseguir aquestes aspiracions a través de la manifestació de la seva voluntat individual. Aquesta imatge deformada del nou treballador del segle XXI generada pel discurs neoliberal és la d'una treballadora

que desitja la flexibilitat i la liberalització del mercat de treball perquè aquestes li permeten disposar de més possibilitats d'expressió de llur autonomia.

Mitjançant aquesta concepció distorsionada del món laboral es pretén justificar, des del punt de vista social, el desmantellament d'una tutela forta i imperativa, d'una intervenció legal basada en el reconeixement de drets i obligacions directament aplicables. Aquest fet té com a conseqüència una nova transformació de les tècniques de regulació en benefici del sector empresarial. En aquest sentit, en l'àmbit de la negociació col·lectiva realitzada a través dels sindicats, l'afebliment dels vincles legals directament preceptius pels poders empresarials s'ha traduït des del punt de vista del conveni col·lectiu en un major reconeixement de drets de participació de l'empresa en la presa de decisions que afecten al treball. Com a resultat es conforma un marc discursiu on es valoren els drets d'informació i consulta als treballadors d'una empresa, però de manera que aquests mai no puguin arribar a implicar la possibilitat de co-determinar la gestió empresarial, és a dir, de que els treballadors participin en la presa de decisions.

En definitiva, la transformació de les tècniques de regulació de la contractació laboral que exalta el nivell d'empresa condueix a obstaculitzar el desenvolupament de la funció política associada al sindicat: esdevenir un instrument d'organització de classe per a l'emancipació i democratització de les relacions laborals.

La contra-reforma laboral com a sortida en fals

La situació actual no és només de crisi econòmica, ecològica i de model productiu, sinó també de crisi ideològica especialment per a l'esquerra. No obstant això, cal recordar que les crisis poden ser també una oportunitat en tant són motors de transformació ideològica que no sempre han d'anar en la mateixa direcció.

Ara bé, aquesta crisi econòmica global està conduint a una reafirmació de tots els valors i els principis neoliberals: l'integrisme monetari i el fonamentalisme del mercat, quan són precisament aquests valors els que han conduït vers l'atzucac actual. Només cal veure qui està elaborant les receptes que han de seguir els governs per sortir de la crisi: el Fons Monetari Internacional (FMI), el qual porta insistint en les mateixes polítiques neoliberals fracassades des de fa més de 30 anys. Així, es proposa la reforma laboral com a solució per sé davant la crisi més enllà del contingut. Posteriorment, però, es concreten com a objectius de la reforma: la prolongació de l'edat de jubilació, l'abaratiment de l'acomiadament i la reducció de la protecció social unida a la congelació de la Llei de Dependència.

S'afirma que amb aquesta reforma es pretén acabar amb la dualitat del mercat de treball, però per a fer-ho el que es proposa és anivellar-lo per baix, rebaixar els drets dels treballadors i treballadores, el que no deixa de ser paradoxal. Per exemple, la retallada salarial als empleats públics és una mesura amb fort impacte social i que incompleix la llei. Alhora, aquesta decisió expressa un menyspreu pel valor de la feina que realitzen els treballadors públics (serveis socio-sanitaris, ensenyament, neteja...) a partir de l'adopció d'un doble discurs: la suposada ineficiència del sector públic i la consideració que el treball realitzat pels empleats públics es troba sobrevalorat socialment, el que justificaria la retallada. Tanmateix, darrera aquesta retallada allò que es

menysprea no és només el sector públic, sinó el propi treball. De manera que com els drets no s'interpreten com a drets subjectius, sinó com a privilegis, es justificaria la rebaixa en tant es considera que el sector públic seria qui menys hauria patit la crisi degut a les seves suposades condicions d'estabilitat.

En definitiva, l'atac a la cultura i a la centralitat del valor polític del treball no és res més que el darrer efecte de l'aplicació en els últims 30 anys de polítiques neoliberals. Davant aquest escenari cal una doble acció: en primer lloc, una mobilització general per manifestar amb contundència el refús a la recuperació d'aquelles receptes neoliberals que són profitoses només per a les empreses i el capital, mai pels treballadors, i alhora, una reconstrucció ideològica que recuperi aquesta centralitat del treball assalariat en el context actual.

Ara bé, la crisi que afecta el Dret del Treball té una llarga durada que es materialitza en dues figures essencials: l'acomiadament/rescissió de contracte i el tipus contractual. Així doncs, si es pren per exemple el cost d'un acomiadament l'any 1977 aquest era de 90 dies per any treballat, posteriorment, es va passar als 45 dies per any treballat i ara la perspectiva és de 33 dies per any treballat. D'altra banda, el dret de poder escollir davant d'un acomiadament improcedent entre l'opció de readmissió o bé d'indemnització, abans era titularitat del treballador enfront l'empresa, però a partir de final dels anys 70' aquest poder recau exclusivament en l'empresa. Pel que fa al tipus de contracte, fins a mitjans de la dècada dels 80', el 90% dels contractes eren indefinits, mentre ara només ho són el 10% i la resta, el 90%, són temporals en les seves diferents variants. Així, si s'analitzen els efectes de la Llei Concursal, l'extensió de les Empreses de Treball Temporal, la regulació de la modificació central de les condicions de treball, etc., la crisi adquireix connotacions de permanència i de rebaixa substancial dels drets de la població treballadora al llarg de les 5 o 15- depèn de com es comptin - contrareformes laborals que s'han succeït a l'estat espanyol en els darrers 30 anys.

Per dur a terme aquesta rebaixa en les condicions laborals s'ha impulsat una important campanya als mitjans de comunicació basada en quatre mites. Una dada curiosa que serveix per mostrar gràficament l'impacte del discurs promogut per les elits empresarials és que si es cerca a google: alt cost de l'acomiadament apareixen 485.000 entrades; salaris alts 65.000 entrades; les relacions laborals són rígides i la dualitat del mercat de treball, un altre tant.

Els mites de la contrareforma

A fi i efecte de legitimar la necessitat d'una nova contrareforma laboral darrerament, amb la complicitat dels discurs de suposats experts en temes econòmics, s'ha promogut una nova ofensiva des dels mitjans de comunicació que ha acabat quallant en quatre idees força: l'alt cost de l'acomiadament; l'existència de salaris alts; la rigidesa de les relacions laborals; i la presència d'un mercat de treball dual.

Tanmateix, com es veurà, si es tenen en compte les fonts estadístiques, s'observa com aquestes afirmacions no són altre cosa que mites que intenten justificar la contrareforma. La primera afirmació consisteix en denunciar **l'alt cost de l'acomiadament**. A fi de desmuntar-ho només cal consultar les estadístiques del propi

Ministeri de Treball (dades corresponents al període octubre de 2008 a octubre de 2009) per veure que la causa majoritària d'extinció de contracte, un 48%, ha estat la finalització del contracte temporal, el qual té només una indemnització de 8 dies per any treballat. Hi ha també un 5% més que disposaria d'una indemnització de 20 dies per any, perquè l'acomiadament té el seu origen en un ERO (Expedient de Regulació d'Ocupació). La resta es divideix en un 40% que haurien percebut una indemnització d'entre 20 i 33 dies per any treballat, i només un percentatge molt petit de professionals hauria obtingut els 45 dies per any treballat. Així, les dades trenquen el discurs patronal segons el qual la indemnització a l'estat espanyol és cara. De fet, si es fa una mitjana d'aquestes dades s'obté una indemnització que se situa entre 19 i 23 dies per any treballat el que en cap cas pot considerar-se un acomiadament excessivament costós.

També s'afirma que **l'acomiadament és rígid**. El cert, però, és que actualment qualsevol persona podria rebre una carta on se li notifiqués que ha comés un incompliment o sense necessitat del mateix empresarial, l'empresa reconeix la seva improcedència i el treballador obtindria només una indemnització de 33 ó 45 dies per any, segons li correspongui per contracte. Si en la mateixa carta s'expressa el reconeixement que l'empresa posa la indemnització a la seva disposició, ni tan sols hi hauria possibilitat de reclamar judicialment. Aquesta fórmula és el que es coneix dins l'àmbit empresarial com a *acomiadament express*. Però més enllà de l'acomiadament individual, cal tenir present que el 95% dels ERO acaben aprovant-se, el que implica de 15 a 30 de procés de negociació segons el tipus d'empresa.

El segon mite afirma que els **salaris són desproporcionats**. No obstant, si un es fixa en les estadístiques de l'Agència Tributària de 2008 veu que el 56% dels assalariats obtenen una retribució mensual de menys de 1.000 euros bruts i un 66% obtindrien uns salaris inferiors a 1.350 euros bruts. Si a més es consulta l'informe de l'OCDE de 2008 pel període 1995-2005 s'observa que els increments dels sous se situen en un -0,3% en relació a l'Índex de Preus al Consumidor.

El tercer gran mite consisteix en sostenir que **les relacions laborals són rígides i la negociació col·lectiva deficient**. Ara bé, segons article 41¹¹ de l'Estatut dels Treballadors de 1995 totes les condicions de treball, salari i categoria incloses, són modificables per l'empresari sempre i quan tinguin com a finalitat augmentar la competitivitat de l'empresa. En relació a la negociació col·lectiva ni tan sols s'observa la voluntat d'explicar per

¹¹41.1 La direcció de l'empresa, si hi ha motius econòmics, tècnics, organitzatius o de producció provats, pot acordar fer modificacions substancials de les condicions de treball. Es consideren modificacions substancials de les condicions de treball, entre d'altres, les que afecten les matèries següents:

- a) La jornada laboral.
- b) L'horari.
- c) El règim de treball per torns.
- d) El sistema de remuneració.
- e) El sistema de treball i rendiment.
- f) Les funcions, si excedeixen els límits que preveu per a la mobilitat funcional l'article 39 d'aquesta Llei.

què resulta un mecanisme inadequat per defensar les creixents investides contra els drets de la població treballadora. Aquesta situació és especialment contradictòria si es té en compte que en els darrers vint anys s'han anat generalitzant les dobles escales salarials, la distribució irregular de la jornada de treball per bosses laborals i la rebaixa de les condicions de treball. En realitat, els qui parlen de deficiència de la negociació col·lectiva el que volen realment és trencar llur primacia de manera que un conveni col·lectiu d'empresa tingui prioritat sobre un conveni col·lectiu sectorial. Si la modificació té lloc suposaria que immediatament les empreses negociarien amb els representants dels treballadors convenis d'empresa a la baixa, adduint raons de competitivitat en relació a aquelles empreses que mantinguessin pitjors condicions laborals.

Finalment, la darrera afirmació fa referència a la mencionada **dualitat de les relacions laborals**. El cert, però, és que aquesta contraposició entre dos models ben diferenciats ja no existeix. La dualitat va ser-hi present a finals dels anys 90' entre les primeres generacions de treballadors precaris i aquells sectors que havien destacat en les lluites de la transició per un sindicalisme de combat gracies al qual van aconseguir millores substancials en les condicions laborals. Actualment, el que existeix no és pas un mercat de treball dual, sinó una gran fragmentació. Així doncs, no només hi ha realitats com l'*acomiadament express* i els salaris per sota del 1.000 euros, sinó que existeix tota una realitat que queda fora de les regulacions formals com els falsos autònoms, el falsos becaris, nombroses relacions administratives que ja no es regeixen pel dret laboral, i sobretot el milió de treballadors i treballadores que es troben sense reconeixement del seu permís de treball.

En referència a les persones treballadores d'origen migrant, les quals il·lícitament els mitjans de comunicació titllen d'immigrants il·legals, cal recordar que la migració és un dret fonamental, i que la majoria dels seus països d'origen han ratificat la Convenció Internacional de protecció dels drets des treballadors migrants i llurs famílies de 1990. Per tant, quan venen a treballar a l'estat espanyol estan exercint un dret. És l'estat espanyol qui els il·legalitza quan no els hi concedeix el permís de treball. Sobre aquesta realitat fragmentada es construeix la precarietat laboral que caracteritza l'estat espanyol. I els qui parlen de "dualitat", en realitat, el que volen és intentar equiparar tothom en les pitjors condicions laborals.

La nova contrareforma laboral

La nova contrareforma laboral aprovada pel Partit Socialista constitueix el darrer atac als drets de la classe treballadora. Concretament, es tracta de cinc mesures totes elles contràries als interessos de la població treballadora¹²:

S'entén que hi concorren les causes a què es refereix aquest article si l'adopció de les mesures proposades contribueix a millorar la situació de l'empresa a través d'una organització més adequada dels seus recursos, per tal d'afavorir-ne la posició competitiva en el mercat o millorar la resposta a les exigències de la demanda.

¹²El text està realitzat en base a articles i intervencions anteriors a la Llei 35/2010 i quan la contrarreforma laboral era un esborrany

- 1) Es planteja de manera generalitzada la indemnització màxima de 33 dies per any treballat amb la justificació de que així disminuirà la temporalitat. No obstant, si s'analitzen les dades s'observa que precisament durant el període que va de 1997 a 2007 en el qual es va introduir la mesura, el resultat fou un fort augment de la temporalitat.
- 2) Es proposa ampliar el contracte per a la formació dels 21 als 24 anys, però de manera que durant els dos primers anys el salari d'aquest contracte pot ser el mateix del Salari Mínim Interprofessional (633,30€ al més).
- 3) Es preveu la promoció d'un programa extraordinari d'ocupació orientat a la incorporació del jove en les empreses. Ara bé, els beneficiaris d'aquest programa no cotitzarien a la seguretat social, només comptarien amb una beca, de tal manera que qui rebria més beneficis serien les empreses en ser retribuïdes econòmicament per acceptar aquest jove.
- 4) S'aposta per una extensió de les Empreses de Treball Temporal a tots els sectors, donat que fins ara hi havia una limitació de la seva participació en les administracions públiques, el sector de la construcció i les indústries químiques.
- 5) Es bonifica les empreses per contractar una dona, un jove o un desocupat. Es a dir, pràcticament qualsevol nou contracte donat que estem en una situació d'un 20% d'atur, de manera que l'aplicació d'aquesta mesura significaria traspasar milions de milions d'euros de la caixa de l'estat a les empreses privades.
- 6) Finalment, el sisè punt recull actuacions per fomentar la reducció de jornada però mai entesa com un dret del propi treballador en quant expressió de la seva voluntat, sinó com a una facilitat de les empreses per aprovar expedients de regulació d'ocupació, suspensió de contractes i reduccions discrecionals de jornades; de manera que s'acabarien reforçant els mecanismes de desregulació per part de les pròpies empreses.

Com a resultat de les noves mesures la generació millor formada de la història de l'estat espanyol viurà pitjor que el seus pares. Davant d'aquesta situació, sinó es vol estendre la precarietat a tota la classe treballadora, l'alternativa passa per recuperar la centralitat del dret al treball. De no fer-ho així, no només una generació, sinó totes les que visquin durant el segle XXI ho faran en condicions més desfavorables que les que van imperar al llarg del segle XX.

2. LA CONSTRUCCIÓ DE SORTIDES A LA CRISI GLOBAL

Aquest capítol correspon a les dues taules rodones finals que van tenir lloc durant la celebració de la jornada de debat *El treball davant la crisi econòmica global*. La primera va tractar sobre les alternatives a la crisi en el context del repartiment del treball domèstic, el dret al cuidat i la cura, l'economia social i solidària i la renda bàsica. Per a fer-ho va comptar amb: Cristina Carrasco, professora de teoria econòmica de la Universitat de Barcelona; Àlex Boso, membre de la Xarxa de Renda Bàsica i Jordi Via membre de la Xarxa d'Economia Solidària. La darrera taula rodona tenia com a objectiu centrar el debat en les propostes impulsades des del sindicalisme jove dels sindicats majoritaris però també des d'altres experiències minoritàries. Van participar com a ponents: Chekir El Amrani, representant dels Avalots de la UGT; Tània Pérez, d'Acció Jove de CCOO i Nico Sguiglia de les Oficines de Drets Socials.

Vista la situació resulta difícil pensar que a curt termini puguin tenir lloc sortides transformadores. En primer lloc, perquè no es disposa d'idees força, perquè actualment les propostes de l'esquerra sembla que hagin esdevingut exercicis divertits per ociosos, però sobretot perquè no hi ha organització social. En segon terme degut a que la major part de les organitzacions socials es troben desmuntades, la societat sembla optar per una idea de comoditat que prioritza quedar-se a casa veient la televisió abans que esmerçar dos dies a la setmana en assistir a una reunió. Alhora, el canvi de model laboral, les transformacions en l'organització empresarial han estat pensades per desmuntar el sindicalisme. Així, les empreses van adonar-se fa 30 anys que reunir milers de treballadors en llocs de treball era un mecanisme que facilitava l'organització, i a partir d'aquest descobriment s'ha practicat un procés de creixent fragmentació laboral.

Una tercera dificultat ha estat la dificultat per afrontar el fenomen migratori. Si bé és cert que des del punt de vista dels drets humans era important donar-hi ple suport, de l'altra no es pot oblidar que les recents onades migratòries vers l'estat espanyol han suposat la creació d'un enorme exèrcit de reserva que afecta les condicions de treball de determinats segments. Així, a Vic, la indústria càrnica, que globalment és la que gaudeix de menys drets laborals, va ocupar en un primer moment a treballadors marroquins. Quan aquests ja es trobaven assentats foren substituïts per subsaharians, i així de forma recurrent. De tal manera que una part de la pressió migratòria que pateix Vic actualment és una pressió endògena creada pels propis immigrants i que té el seu origen en la voracitat empresarial per reduir costos.

Es tracta, sense cap mena de dubte, d'un mecanisme pervers que consisteix en disposar d'un exèrcit de reserva que facilita el retrocés en la protecció dels drets socials dels immigrants degut a l'existència d'altres immigrants disposats a fer la feina amb menors garanties. De manera que s'ha arribat al punt que hi ha empresaris que afirmen que voldrien que vinguessin més immigrants, perquè l'últim que acaba d'arribar li serveix per pressionar a l'anterior en relació al salari i les condicions laborals. El discurs sobre la immigració és doncs un discurs difícil, perquè no és fàcil articular una resposta humanista conjugant-la amb una resposta crítica enfront aquest mecanisme de pressió. Ben aviat aquesta situació pot convertir-se en un desastre social

que, tanmateix, no afectarà a tothom per igual. Els sectors amb rendes més altes podran aguantar els envits d'una recessió, però hi haurà molts altres sectors amb recursos econòmics més escassos que difícilment ho podran suportar. De manera que l'empitjorament de la protecció social acabarà afectant a tothom. Alhora, cal tenir present que aquesta crisi pel que fa l'estat espanyol pot ser de llarg recorregut, tot incorporant alts i baixos, tal i com ha succeït en les crisis anteriors, els quals poden durar fins d'aquí a 10 anys.

Cal pensar, doncs, en respostes que actuïn no només sobre la crisi econòmica convencional, sinó també sobre les altres dues crisis que se li sobreposen: la crisi ecològica i la crisi social i reproductiva, dins la qual s'inclouria: la crisi de la cura, la integració laboral de les dones, el repartiment del treball domèstic i la necessitat de resoldre adequadament la cobertura social que no ofereix el mercat. Una resposta a totes tres crisis implica la necessitat d'un canvi en els paràmetres tradicionals. Una proposta seria recuperar les tres vies (la reformista, la fugida i la revolucionària) i ponderar quina pot tenir una millor capacitat de resposta. Tanmateix, cal advertir que dins l'esquerra hi ha una llarga tradició de baralles caïnites sobre quina és la via bona i quina la dolenta; quan en canvi, seria plausible pensar que totes tres es poden combinar.

Així, d'una banda es poden pensar reformes concretes; com millorar les condicions del nostre barri: asfaltar un carrer o disposar d'una escola, serien utopies possibles per les quals podem lluitar. També es pot pensar en la fugida. No obstant, tot i la seva potencialitat i capacitat d'atracció social, aquesta via és possiblement la més limitada de totes ja que només s'aconseguirà un canvi social si es té capacitat per generar alternatives generalitzables al conjunt de la població, més enllà de les sortides personals. La via més forta per on caldria apostar és la que implica un canvi de projecte, en tant el model d'institució en què es basa l'organització productiva actual és incompatible amb el tipus de reestructuració ecològica que requeriria la societat, amb les noves articulacions socials que precisa la cura i amb les possibilitats de dur una vida amb sentit. En aquest sentit, un dels punts a revisar seria la jerarquització dels treballs, en tant no és el mateix escriure una novel·la, netejar la porqueria de casa o cuidar a una persona.

És necessari doncs engegar una reflexió social que permeti pensar el repartiment dels treballs, on aquests es distribueixin de forma igualitària, a fi de reduir les desigualtats que afecten no només la renda, sinó també a la distribució de càrregues, especialment entre gèneres. Aquesta reflexió ens condueix altra vegada al debat sobre les necessitats: és en funció de quines necessitats es defineixen que es pot avaluar quin serà el treball necessari per a satisfer-les, la qual cosa implica actuar segons una lògica inversa amb la que s'opera actualment. Així mateix, a fi de reduir les desigualtats socials i la segmentació del mercat laboral, caldria augmentar els mecanismes de reconeixement d'aquells treballs menys valorats, sobre els quals se centra actualment el nucli de l'ofensiva neoliberal i que han estat objecte del menyspreu de les classes mitges. Alhora, cal un model de democratització del món de l'empresa, on es pugui aprendre de l'experiència de les cooperatives, en tant està demostrat que la cooperació entre persones acostuma a donar bons resultats i atorga més reconeixement als qui hi participin.

També cal pensar en una regulació ecològica que hauria d'anar més enllà de les bones pràctiques i els bons pensaments, per afrontar canvis reals en les institucions. Per exemple, si es vol apostar per un canvi en el model de transport no es pot pretendre que la gent voluntàriament deixi d'optar pel cotxe, tal i com s'ha evidenciat en el referèndum sobre la transformació de la Diagonal, sinó que cal impulsar polítiques fortes de canvis en el model.

Igualment, s'ha de crear més sector públic i no pas menys. En el cas de l'estat espanyol, això és rellevant, en tant és un dels estats de la Unió Europea on es paguen menys impostos, un 8-10% del PIB menys que a la majoria de països occidentals, fet que té com a conseqüència que el sector públic sigui dèbil en comparació amb la resta de països europeus. La debilitat del sector públic té importants efectes en el benestar i el mercat laboral. Per exemple, hi ha un dèficit real de llocs de treball en serveis socials i en l'àmbit de la sanitat. Aquesta mancança es pot associar també a les desigualtats de gènere en els salaris. De manera que el país més igualitari en paritat salarial és Suècia, i un dels elements crucials per assolir-ho ha estat que el sector de serveis soci-sanitaris, on treballen majoritàriament dones, és públic. Això fa que les diferències de sous entre gèneres sigui molt menor a les de l'estat espanyol, on ja s'ha acceptat que el treball de cura sigui directament privat i es realitzi fora del mercat laboral en condicions adequades a través de la participació d'empreses privades que paguen sous de 900 euros al més. En definitiva, apostar per crear més sector públic pot resoldre la integració d'aquestes tres crisis (econòmica, ecològica i social). Seria una via d'actuació estratègica que permetria vincular les demandes d'una societat més justa, ecològicament sostenible i menys desigual enfront el model neoliberal que s'imposa.

Finalment, cal promoure aliances per afrontar totes tres crisis, defensant un concepte de sostenibilitat que sigui alhora ecològica, econòmica, social i humana. Entendre doncs la sostenibilitat com un tot global, i no esquarterar-la per sectors, perquè d'altra manera, pensant que la prioritat és només una (el mediambient o l'economia), es pot acabar vivint en un planeta d'esclaves.

2.1. Propostes per a una economia sostenible centrada en les persones

Un cop fet l'anàlisi de la situació de crisi econòmica global s'exposen a continuació diferents propostes, tractades en el marc de les jornades, que representen intents de confrontar el model neoliberal i que inclouen transversalment la perspectiva feminista, la sostenibilitat social i mediambiental i la transformació de les desigualtats nord-sud partint del principi de justícia social. Totes elles parteixen de la necessitat de substituir la lògica del benefici indiscriminat per la lògica del benestar de les persones.

a). El repartiment del treball domèstic i de cura

Una de les desigualtats més persistents al llarg de la història ha estat el repartiment desigual del treball domèstic i de cura entre sexes. A diferència del treball assalariat que ocuparia només un etapa del cicle vital en un determinat context històric, la cura i el treball domèstic són universals i inevitables perquè la dependència implica tasques de cura i tothom és dependent d'una o altra manera al llarg de la seva vida. Cal subratllar que hi ha diferents tipus de dependència: per exemple, quan un infant neix és absolutament dependent. Posteriorment, hi haurà èpoques de la vida on serà més dependent econòmicament, altres emocionalment o biològicament i a mesura que envelleixi es precisaran més atencions directes. Precisament, un dels problemes de la Llei de Dependència és que aquesta limita l'estat de dependència únicament a les persones grans i malaltes, la qual cosa, si bé és cert que es tracta d'èpoques crítiques en la vida de les persones on cal una enorme quantitat de temps d'energia i cuidats, acaba amagant i insensibilitzant envers altres formes de dependència.

Si es considera que el cuidat és universal i per tant inevitable, si es té en compte que es tracta d'una activitat vinculada a la condició humana, ja no es tracta de decidir si s'ha de fer o no, sinó de com cal fer-la. Del que es tracta, doncs, és de veure com s'organitzen i com es reparteixen les tasques de cuidat dins una societat. En primer lloc, cal remarcar el fet que el treball domèstic i de cuidat és necessari per a la vida, i en segon terme, analitzar com es reparteix aquest treball entre gèneres, partint de la premissa que en la seva immensa majoria el realitzen dones. En aquest sentit, cal desmuntar dos mites a partir dels quals s'ha volgut justificar aquesta divisió sexual del treball: d'una banda que les dones treballin menys que els homes, i de l'altra, que és l'home qui aporta el salari a la llar.

En relació al primer mite, si observa l'enquesta 2002-2003 sobre ús del temps¹³, les dades referides a Catalunya ens indiquen que les dones dediquen més temps al treball domèstic que els homes, però fins i tot si es sumen ambdós treballs (domèstic i mercantil) les dones en edat activa treballen una mitjana de 2 a 3 hores diàries més que els homes. Per tant, cal considerar com a falsa la idea que les dones treballin menys que els homes. El segon mite fa referència a la creença que els homes són els qui aporten al salari a casa, i les dones

¹³Els resultats de l'enquesta estan disponibles a http://www.ine.es/daco/daco42/empleo/empleotiempo03_ccaa.pdf

qui s'encarreguen del treball domèstic. En realitat, tal i com mostra la mateixa enquesta partint d'una mostra realitzada entre dones que viuen amb parella, fins i tot en aquells casos en què les dones ingressen més que els homes o són elles les que aporten l'únic ingrés, sempre dediquen més temps al treball domèstic que els seus companys masculins. De la mateixa manera, a l'enquesta demogràfica del 2007 es comprova com en el cas dels homes aturats, la seva participació en les tasques a la llar és mínima.

Per tant, no es tracta aquí d'una qüestió de disposar de més o menys temps, sinó que darrera d'aquesta diferència subjeu una arrel patriarcal profunda. Igualment, si s'observa la participació laboral dels homes, aquesta presenta una forma d'U invertida on el pic se situaria en la meitat de la seva vida laboral. En canvi, quan s'aborda la participació laboral de les dones el pic se situa als 30 anys, que indica normalment la data de naixement de la primera criatura. Finalment, si bé és cert que els homes augmenten la seva participació en les tasques de la llar quan es jubilen, si s'analitza amb detall les feines que realitzen, aquestes són majoritàriament comprar el pa i passejar el gos. Com s'ha pogut demostrar, doncs, no hi ha cap altre motiu per justificar la desigualtat en les càrregues de treball domèstic que el manteniment d'una estructura patriarcal fonamentada sobre l'universal masculí.

En aquest sentit, s'ha d'intentar no incórrer en el mateix error en què cauen les polítiques d'igualtat, on sovint es fa referència a que les dones han de gaudir de les mateixes condicions laborals que els homes, però mai es planteja que els homes hagin de cuidar en les mateixes condicions que les dones. Un plantejament així seria absolutament rupturista perquè implicaria una redistribució de temps, treballs i rendes. No es tracta, per tant, d'un problema de conciliació, sinó de a què es dóna valor socialment. I si se li atorga valor a alguna cosa és perquè se li dedica temps i se la posa al centre dels objectius a aconseguir.

Igualment, cal tenir present que el sistema capitalista sobreviu gràcies a l'explotació directa ja sigui de la força de treball assalariada de les dones a l'unitat domèstica, o de l'explotació dels recursos del planeta, i que això ho fa sense haver de pagar per tot el que està espatllant. El repte actual és aconseguir que la societat tingui com a objectiu fonamental la cura de la vida i no pas l'obtenció de benefici. Per a fer-ho, cal entendre que el cuidat és essencial per al benestar, per al desenvolupament i fins i tot el desenvolupament econòmic, ja que la gent quan se sent ben cuidada esdevé més productiva. El cuidat cal plantejar-lo, doncs, com un tema social, una qüestió a incloure dins l'agenda política, i no com un assumpte que afecta només les dones.

b). L'economia social i solidària

L'origen de l'economia social i solidària a Catalunya té el seu origen fa 30 anys, quan diferents persones provinents dels moviments socials (ecologisme, moviment per la pau, esquerra antiautoritària,...) decidiren que era necessari fugir del sense sentit que suposava treballar per empreses financeres i companyies asseguradores que participaven dels mateixos interessos que combatien, i optaren per desenvolupar una xarxa d'experiències cooperatives.

Des d'aleshores ençà, s'inicià un procés de teorització d'aquestes pràctiques econòmiques vinculades a la recerca permanent de sentit, tant personal com de viabilitat socio-econòmica, amb l'objectiu d'anar bastint alternatives amb voluntat de vincular-les al conjunt d'estratègies de transformació social. Es parteix del principi que no existeix una única alternativa, sinó que hi ha diferents opcions, cap d'elles, però, pot ser descrita com a recepta de transposició mecànica. Les pràctiques per a la transformació cal construir-les, doncs, a partir de la vivència de les contradiccions concretes i d'aquelles de caràcter estratègic de les quals en formem part. Així, l'economia social i solidària ha adquirit diferents enfocaments. Tots ells, no obstant, comparteixen les crítiques a l'economia social existent i s'enfronten a les visions que des del neoliberalisme intenten congregar l'experiència del cooperativisme a un mer dispositiu pal·liatiu. És a dir, a una nova beneficència orientada a cercar una alternativa d'inclusió de caràcter marginal a les persones excloses d'aquesta societat.

Una altra lectura que és posada en qüestió és aquella que pretén que els dèficits de creació d'ocupació que no pot resoldre el sistema hauria de resoldre'ls la empremoria col·lectiva de tipus cooperatiu. De tal manera que en el context actual quan es parla de canvi de model productiu no existeix cap proposta per part dels poders polítics que aposti per una reforma estructural que qüestionï els fonaments del model neoliberal. Actualment, la nova orientació s'identifica erròniament amb un canvi de model productiu, amb una pura variació del sector d'activitat. Tot això fa que difícilment l'economia cooperativa pugui oferir una oportunitat d'absorció d'ocupació. Per contra, un aprofundiment en aquesta perspectiva de cooperativisme neoliberal implicaria un afebliment de l'estat del benestar, en la mesura en què s'intenten substituir serveis de titularitat pública per models de gestió desenvolupats per empreses cooperatives, encobrint així un desmantellament del sector públic.

Enfront aquests intents de casar economia social i model neoliberal, des de la Xarxa d'Economia Social i Solidària es planteja l'experiència cooperativa com la creació de llavors que poden contribuir a la construcció d'un model socio-econòmic de caràcter post-capitalista. Malgrat es topi amb moltes dificultats, aquest model atresora com a virtut la possibilitat de desplegar pràctiques de transformació social en el curt termini. Aquestes pràctiques són les que han de servir per bastir valors alternatius i contrahegemònics de manera que no sigui una entelèquia teòrica parlar d'autogestió, suport mutu, equitat i de compromís amb la societat.

En aquest sentit, des de l'economia social i solidària no es vol reinventar el cooperativisme, que ja atresora més de 150 anys d'història, sinó influir dins el propi moviment cooperatiu defensant el principi que la viabilitat d'experiències cooperatives només pot ser factible si són coherents amb aquests valors constitutius; reivindicant alhora el treball i l'espai del treball com a pràctica de transformació social. En efecte, a partir d'aquesta premissa es vol combatre l'equiparació del treball amb el salari, i del salari amb el consum, a fi de generar un treball amb sentit.

La recerca d'un món amb sentit

El model defensat per l'economia social pretén recuperar la dimensió humana de l'economia orientant-la cap a la satisfacció de necessitats i no vers l'acumulació de capital. De manera que l'imperatiu sigui l'ésser humà i

no la centralitat del benefici. Quan fa 30 anys es van iniciar aquestes experiències alguns sectors l'esquerra consideraven que l'aposta per crear economia i fer empresa era un mena de rampell de petit burgès radicalitzat. Així, existeix encara una incomprensió davant del fet que per poder dur a terme pràctiques d'economia alternativa sigui necessari disposar de capital. En canvi, des de l'economia social es considera que cal separar aquesta necessitat de disposar de recursos, de la creença segons la qual el capital ha de ser l'eix de la nostra activitat socio-econòmica. A diferència dels models liberals, la centralitat en l'economia social i solidària no se situa en el capital, sinó en el treball i la racionalitat reproductiva de la vida tal i com afirmen autors com l'economista argentí José Luis Coraggio¹⁴.

Com a conseqüència d'aquesta voluntat del moviment cooperatiu de cercar sentit a la producció, la distribució i el consum s'imposa una exigència respecte les condicions socials i ecològiques dels béns i serveis produïts. Aquesta pràctica que s'inicia a nivell micro, a mesura que es va connectant a pràctiques més generals acaba coincidint en molts dels aspectes proposats amb l'economia ecològica. Un dels principis comuns, és, per exemple, la centralitat del benestar de les persones en l'activitat econòmica. Es genera així una situació de triple excedent: d'una banda, la necessitat imperiosa de generar superàvit econòmic, però també de crear excedent societari a partir d'una millora de les condicions de les persones que participen del procés, i finalment, d'excedent social mitjançant la vinculació de les cooperatives amb la comunitat.

L'Economia Social i Solidària contribueix, doncs, a diluir la disjuntiva entre reforma i revolució en la línia explorada per alguns autors com André Gorz¹⁵ i Tomás Villasante¹⁶. A més a més, l'Economia social forma també part de processos de radicalització democràtica i de construcció de democràcia econòmica, que es desplega simultàniament en tots aquests àmbits. És per això que no té sentit descriure-la com a un subsistema del sector mercantil, sinó com a un sector econòmic alternatiu de caràcter postcapitalista. En aquesta línia, i davant la necessitat d'aprofundir en la diferenciació entre allò públic i allò privat, s'ha proposat la denominació de *públic popular*, en tant que espai des d'on bastir pràctiques econòmiques des de l'autoorganització.

Un altre element clau passa per la creació de *mercat social*, entès com la possibilitat d'articular l'oferta de béns i serveis en els àmbits que aposten per un consum responsable i consum crític. A partir d'aquest encaix és possible vincular producció, comercialització i consum, i fer-ho amb diners dels que es pretén fer un ús

¹⁴Per a més informació: Coraggio, J.L. (2004) *La gente o el capital. Desarrollo Local y Economía del Trabajo*. Buenos Aires: Espacio Editorial

¹⁵Sobre aquesta qüestió pot consultar-se: Gorz, A. (1998) *Miseria del presente, riqueza del posible*. Barcelona Paidós i Gorz, A. (1997) *Metamorfosis del Trabajo*. Madrid: Sistema.

¹⁶Villasante, T.R. (2006) *Desbordes creativos: estilos y estrategias para la transformación social*. Madrid: Libros la Catarata.

diferenciat en termes ètics i solidaris. Així doncs, l'aposta de crear mercat social és útil no només per millorar la viabilitat socio-empresarial de les cooperatives sinó també per construir models alternatius de societat.

Els reptes de l'economia social

Els reptes en què l'economia social i solidària està treballant per esdevenir una alternativa viable i sostenible poden resumir-se en quatre: la formació; el finançament, la comunicació i el treball intercooperatiu. L'aposta per la **formació** és cabdal a fi no només de millorar la qualitat dels productes i serveis oferts, sinó també en l'àmbit socio-polític. Aquesta pràctica inclou repensar la capacitació en l'àmbit de la gestió empresarial, en tant cal posar en qüestió la neutralitat de les tècniques d'administració, i apostar, en canvi, per una gestió cooperativa integral que asseguri la transversalitat cooperativa en relació a organització interna, productes i serveis. Alhora, és també clau la formació relativa al balanç social, la creació i impacte de l'experiència cooperativa en el mercat social, en contraposició als models de responsabilitat social corporativa a l'ús en l'empresa tradicional. En aquesta direcció s'ha impulsat en els darrers anys l'escola de cooperativisme Aposta i la creació d'un Postgrau d'Economia Cooperativa en col·laboració amb l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP) de la Universitat Autònoma de Barcelona.

El segon aspecte fa referència al **finançament**, en tant és estratègic que l'àmbit de les finances ètiques i solidàries s'incorpori a l'economia social i solidària, de manera que pugui tancar-se així el cercle producció, comercialització i consum també en relació al món financer. En aquest sentit, darrerament s'està impulsant la creació de moneda social vinculada a la construcció de mercat social, així com experiències de fons d'inversió i banca ètica com COOP57 i FIARE.

La tercera fita fa referència a la **comunicació**. Fins ara, l'economia cooperativa ha estat una economia invisible, el que es reflecteix en la manca de visibilitat en les pàgines d'informació econòmica dels diaris, on sempre apareixen les mateixes 200 empreses. En els mitjans de comunicació convencionals mai es mostren les experiències alternatives exitoses, l'economia cooperativa només apareix quan se'n fa un ús fraudulent. Per aquest motiu, s'han desplegat dispositius comunicatius d'ordre intern com la revista *Nexes i Cooperació Catalana* així com s'ha augmentat la presència en els mitjans de comunicació vinculats als moviments socials, un exemple seria l'acord de cooperació entre la revista *llacrua* i el setmanari Directa. Respecte als mitjans de comunicació tradicional l'objectiu passa perquè aquests considerin l'economia solidària com un referent ètic que mereixi ésser referenciat.

Finalment, el quart aspecte faria referència a potenciar la **intercooperació** tant de caràcter socio-empresarial i socio-política, amb l'objectiu d'impulsar xarxes de suport mutu entre diferents àmbits de cooperació i d'aconseguir que els moviments socials puguin concebre el camp de l'economia solidària com a aliat.

c). La renda bàsica

Entre les diferents propostes sorgides en el debat econòmic i polític de l'esquerra per fer front a la situacions de precarietat, pobresa i exclusió, agreujades per l'actual situació de crisi, sobresurt la de la renda bàsica, tant pel seu caràcter innovador i contraintuitiu com per l'encès debat que genera la seva possible incorporació programàtica. Tanmateix, la renda bàsica¹⁷, entesa com una assignació monetària que es dona a cada membre de ple dret d'una societat, fins i tot si no vol treballar de forma remunerada, i amb independència d'altres tipus d'ingressos, és una idea força antiga que en els darrers anys ha tingut un important ressò.

Els partidaris de la renda bàsica mostren com aquesta pot ser una alternativa a la precarietat laboral, un recurs per promoure la llibertat i l'autonomia de les persones a partir d'una nova manera de redistribuir els ingressos dins la societat. Alhora, aquest ingrés ciutadà, pot ser una eina de recomposició política de les esquerres per tal d'afrontar els nous reptes de l'actual crisi econòmica global. És, en tot cas, una estratègia radical, però també possible i sostenible de lluita contra l'exclusió social. Pot ser igualment un mitjà per realitzar de manera gradual l'ideal d'emancipació, d'empoderament dels més febles i de foment de la llibertat efectiva, principis que foren el nucli essencial de les tradicions socialistes i d'esquerres d'arreu del món. Tanmateix, és una proposta controvertida. Hi ha persones que la veuen com a remei definitiu, altres, en canvi, la consideren una bogeria que hauria de ser llençada a la paperera de la història de les idees.

A fi d'avaluar llur pertinença com element clau, entre d'altres, per sortir de la crisi econòmica i avançar vers un model econòmic sostenible i centrat en les persones, cal fer certa diagnosi no només respecte el context, sinó també de les propostes que hi ha sobre la taula per sortir de la crisi. En aquest sentit, com s'ha dit anteriorment, la situació actual està caracteritzada per un increment sense precedents de l'atur, especialment entre la joventut, a l'estat espanyol però també a la resta de països europeus i als Estats Units.

Davant d'una conjuntura com aquesta, la proposta d'una assignació monetària incondicional per a tota la ciutadania amb residència acreditada podria representar beneficis significatius per als sectors de la població en major situació de vulnerabilitat. Així, tot i ser obvi que la renda bàsica, per importants que siguin els efectes que pugui comportar, no és cap mesura que per si mateixa tendeixi a acabar amb la crisi econòmica, sí pot, en canvi, esmorteir les conseqüències de la davallada econòmica en els sectors empobrits. Malgrat, doncs, que la renda bàsica també pot ser útil en situacions de prosperitat econòmica es poden considerar sis trets d'especial rellevància en l'actual context econòmic:

- 1) En el cas de perdre la feina disposar d'una renda bàsica indefinida suposaria afrontar el futur d'una manera molt menys angoixant. En un context com l'actual, on l'atur ronda el 20% de la població, assegurar encara que fos de forma austera el futur immediat significaria una injecció d'esperança.

¹⁷Per un aprofundiment sobre les diferents formes d'interpretar la renda bàsica pot consultar-se: Raventós, Daniel (coord.) (2001) *La Renta Básica. Por una ciudadanía más libre, más igualitaria y más fraterna*. Barcelona, Ariel; o bé Raventós, Daniel (2010) "¿Tiene sentido hablar de una renta básica de ciudadanía en un escenario de crisis económica?" a *Defender y repensar los derechos sociales en tiempo de crisis* Barcelona: Observatori DESC.

- 2) Davant l'augment de la pobresa la renda bàsica podria constituir un mecanisme per contenir el creixement de l'exclusió social. Cal tenir present que la pobresa no és només privació dels mitjans materials d'existència, sinó que es tradueix també en dependència, pèrdua d'autoestima i aïllament social.
- 3) La renda bàsica significaria un incentiu per a la recerca d'una feina adient entre les persones que l'han perduda, atès que a diferència de les prestacions condicionals no desapareixeria quan es comencés a cobrar un salari. D'aquesta manera podria ser un mecanisme eficaç per afrontar un període dedicat a trobar una feina adequada. Aquest ingrés podria combatre les pressions coercitives per part dels empresaris que sovint acaben redundant en una proliferació de feines mal pagades, escassament qualificades i d'escassa productivitat. La renda bàsica podria obrir perspectives interessants per triar de forma realment voluntària l'ocupació a temps parcial.
- 4) El fet de percebre una renda bàsica suposaria igualment reduir el risc en el moment d'engegar determinades activitats d'auto-ocupació. En aquest sentit, cal diferenciar dos tipus d'emprenedors, els qui tenen un suport econòmic que els permet emprendre un projecte empresarial de forma mantinguda, i aquells altres pels qual l'autoocupació és l'única manera d'assegurar-se la vida. El risc que tenen aquests segons en cas de fracassar és no només de perdre la inversió inicial, sinó també els mitjans de supervivència per a ells i llurs família. De manera que disposar d'una renda bàsica en l'àmbit de l'auto-ocupació per temperar aquest risc i no dependre de l'èxit immediat per a sobreviure.
- 5) La renda bàsica podria jugar el paper de caixa de resistència que permetés donar continuïtat a les lluites sindicals i socials de les treballadores i treballadors per defensar els seus llocs de treball o les condicions laborals. Així, davant els creixents intents d'abaratir l'acomiadament, de retallar les pensions, de flexibilització, etc. la renda bàsica podria suposar un ingrés per sufragar les lluites de resistència.
- 6) La renda bàsica pot ser un mecanisme eficaç per resistir el retrocés de les conquestes socials assolides mitjançant les lluites obreres. Cada vegada es fa més palès que la crisi econòmica pot desembocar en un desmantellament dels drets laborals i en el reforçament i redefinició d'aquestes contestes socials sobre la base de l'individualització i contra la universalitat de la protecció.

Tanmateix, hi ha moltes objeccions a la proposta de renda bàsica incondicional. Philippe Van Parijs¹⁸, un dels pares fundadors moderns de la proposta, va recollir-ne 1.544. Una de les qüestions de difícil resolució des d'una vessants d'esquerra està relacionada amb el concepte d'explotació capitalista. Hi ha qui pensa que l'explotació és condemnable perquè dóna als capitalistes la possibilitat de viure sense treballar gràcies als beneficis de l'empresa. Per a d'altres, en canvi, l'explotació es manifesta en l'obligació de la classe treballadora de vendre la seva força de treball als capitalistes. Si s'atén la primera concepció, la renda bàsica, en la mesura en què atorga la possibilitat de viure de forma austera sense treballar, adquireix una connotació negativa. En el cas de la segona concepció, en tant que considera que el capitalisme és inacceptable perquè representa l'obligació de treballar pels capitalistes, la renda bàsica es converteix en una mesura alliberadora.

¹⁸Van Parijs, Ph.& Vanderborght, Y (2006): *La renta básica: una medida eficaz para luchar contra la pobreza*, Barcelona, Paidós.

En definitiva, per als defensors de la renda bàsica es considera que si es vincula el projecte de l'esquerra amb la voluntat d'emancipar-se del capitalisme, la possibilitat de disposar d'un ingrés ciutadà - juntament amb altres mesures - pot jugar un paper clau. Disposar de recursos econòmics suficients per viure amb dignitat constitueix la possibilitat d'oferir a la persona la llibertat de treballar, de manera que no estigui obligada a fer-ho en condicions precàries. És per això que la renda bàsica es constitueix com a una alternativa sostenible, desitjable i radical alhora que factible en l'economia actual.

2.2. El sindicalisme jove de CCOO i l'UGT davant la crisi

En els darrers anys els sindicats majoritaris, i algun minoritari com la CSC (Confederació Sindical de Catalunya) s'han dotat d'espais d'organització autònoma juvenil: Acció Jove per CC.OO i Avalot pels i les joves d'UGT. Aquests espais volen estendre l'acció sindical entre els i les joves treballadores en tant que representen un dels sectors de la població que més cruament pateix la temporalitat i la desocupació.

Aquestes organitzacions han de congeniar les condicions específiques que afecten la població treballadora jove amb altres que no són només específiques d'aquest tram d'edat com la precarietat laboral i social que constitueixen les bases del model de relacions laborals que es pretenen generalitzar per al conjunt de treballadores i treballadors. En aquest context, des del sindicalisme jove s'afirma la necessitat d'un canvi cap a un model de desenvolupament econòmic responsable. Es reivindica l'urgència de polítiques que forcin una transformació real del model productiu amb una major inversió en educació, recerca i desenvolupament, treball de qualitat i amb plans d'actuació envers els sectors que poden ser objecte de possibles reestructuracions amb l'objectiu d'anticipar-se als canvis. Les empreses han d'assumir un compromís real amb l'entorn social, econòmic i mediambiental.

Des del sindicalisme jove s'han elaborat diferents propostes en aquest sentit. Per exemple, s'aposta per un **canvi en la política fiscal**. Aquesta política ha consistit fins ara en la rebaixa d'impostos directes i en l'increment, per contra, de taxes i impostos indirectes que graven el consum i que resulten inflacionaris. El resultat d'aquesta política és que es trasllada l'esforç fiscal a les persones amb rendes mitges i baixes, suportant sobre les seves esquenes –en comptes de gaudint– una part excessiva del pes de l'estat del benestar. Són també aquests col·lectius els que més es ressenten de les deficiències del serveis públics i de la minsa inversió en els mateixos. Cal tenir en compte que qui més pateix la inflació són les persones o famílies amb menor renda –com el jovent, les dones o les persones migrades–, ja que els hi afecta especialment l'increment dels preus dels béns de consum i dels interessos hipotecaris.

És urgent també donar un **impuls decidit al Servei d'Ocupació de Catalunya** transformant-l'ho en un intermediari real en la recerca de feina, augmentant-ne l'oferta formativa i adequant-l'ho a l'oferta existent. Un mapa que dibuixés les necessitats professionals i productives permetria ajustar la formació dels treballadors i treballadores als perfils professionals que requereixen les empreses i aconseguiria una alta efectivitat a l'hora de recol·locar els treballadors i treballadores. És necessari igualment apostar pel disseny d'una estratègia d'actuació contra l'atur que reforci les oficines del Servei d'Ocupació de Catalunya.

Les polítiques actives d'ocupació han de ser més potents i eficients tot recollint mesures d'especial atenció a la joventut en funció de les necessitats i les problemàtiques concretes. No es comparteix en absolut, però, que la solució passi per la creació de polítiques d'ocupació destinades única i exclusivament als joves, ja que tant els pactes, com les borses d'ocupació juvenil com, en el seu cas, els contractes per a joves acaben esdevenint l'eina a través de la qual s'institucionalitza la precarització de l'ocupació per als i les joves.

Per tal de revertir els elevats índexs de temporalitat entre els joves és imprescindible **apostar per la contractació indefinida** com a via ordinària d'entrada al mercat de treball i limitar el percentatge de contractacions temporals, en la mesura de les possibilitats, en els processos de negociació col·lectiva. De la mateixa manera, i amb l'objectiu d'evitar que les empreses abarateixin costos amb contractes de treball fraudulents, cal incrementar el control que s'exerceix des de la Inspecció del Treball i des de la Seguretat Social sobre la contractació en règim de pràctiques i formació, i garantir la intervenció de la representació legal dels treballadors i treballadores en tot allò que fa referència a les figures formatives no laborals.

Cal apostar per una **millora progressiva i intensa dels salaris més baixos mitjançant la negociació col·lectiva i l'increment del Salari Mínim Interprofessional**. La millora salarial és necessària per reincentivar el consum. En cap cas no poden tornar a ser els treballadors i treballadores joves i no tant joves els qui novament hagin de pagar la factura d'una mala previsió econòmica. Resulta, doncs, de vital importància continuar estenent en els diferents convenis col·lectius les clàusules de revisió salarial ja que és la millor garantia de mantenir el poder adquisitiu de la classe treballadora. Però a l'hora, s'han d'articular noves fórmules per tal de garantir que aquesta millora arribi també a aquelles persones que tenen relacions contractuals temporals, les quals actualment no sempre se'n veuen beneficiades.

És un error associar precarietat a joventut. Existeixen dades que mostren l'existència de tota una generació que va incorporar-se al mercat de treball amb unes determinades condicions que amb el pas dels anys no ha millorat. La concepció de jove-precari i adult-estable es trenca deixant pas a una generació precària. Resta en mans de la concertació social i l'acció sindical aconseguir les millores necessàries per tal d'impedir que aquesta situació esdevingui permanent i acabi afectant també les noves generacions de treballadors i treballadores

2.3. Les Oficines de Drets Socials

La proposta de les Oficines de Drets Socials sorgeix com a resposta davant la pèrdua de poder del moviment obrer, així com davant la debilitat mostrada pels sindicats tradicionals per contrarestar l'ofensiva neoliberal. Es parteix del consens en l'anàlisi de les transformacions socio-econòmiques succeïdes a l'estat espanyol en les últimes tres dècades en el món del treball, en els mecanismes d'estabilització social propis de l'anomenat Estat Social i en les institucions i formes d'organització del treball viu.

Enfront d'aquesta situació des de les Oficines de Drets Socials s'intenta aprofundir en els diferents elements que permeten comprendre la progressiva crisi del sindicat tradicional en un nou context laboral i social marcat per la flexibilitat i la dispersió física i subjectiva del treball. En concret, el projecte vol respondre les següents qüestions:

- a) és possible detectar, en termes de tendència, una nova composició política del treball viu que comença a formar-se a través de múltiples lluites contra la precarització de la vida?;
- b) s'estan gestant altres canals de participació, organització i autorepresentació des de, i contra la precarització no necessàriament vinculats a la identitat obrera tradicional i fora de la forma sindicat?;
- c) finalment, ha quedat cap tipus de sedimentació i innovació organitzativa de l'onada de mobilitzacions socials d'àmbit global?, és a dir d'aquesta nova generació de militants i activistes que van travessar el mal anomenat moviment antiglobalització.

La classe movedissa

La centralitat de l'obrer industrial, tant en les estadístiques com en la presència pública i l'imaginari col·lectiu, ha donat pas a l'aparició de múltiples figures productives, les vides de les quals es veuen afectades de ple per la precarietat.

La precarització del treball i de la vida travessa així a la gran majoria d'una força de treball atomitzada i dispersa, que es percep com aliena a la tradició organitzativa del moviment obrer. D'aquesta manera resulta obligat investigar al voltant de les transformacions tant de la composició tècnica (realitat de la força de treball dintre de la relació de capital en un determinat moment històric) com de la composició política (conjunt de comportaments -antagonistes- que en aquell moment defineixen la classe) de la força de treball. El pla de treball derivat d'aquestes discussions convida a recórrer dos camins clars i entrelaçats:

- 1- Una investigació militant sobre la composició de classe contemporània centrada en el profund procés d'explotació que colpeja de ple no només als sectors marginals sinó a bona part dels sectors obrers i les classes mitges.
- 2- L'obertura d'espais i d'iniciatives socials que permeten, en un procés gairebé artesanal, construir comunitats de desitjos, interessos i lluites comunes en el context d'unes societats travessades per una profunda dispersió.

La crisi del sindicat estàtic

Ningú no pot posar en dubte la importància que han tingut els sindicats en la lluita contra l'explotació i la conquesta de drets de la població treballadora. Al marge de justificades crítiques a les direccions de les centrals sindicals majoritàries i el seu compromís amb les polítiques públiques de caràcter neoliberal convé reconèixer el paper que juga l'entramat organitzatiu sindical com a contrapoder i element de força en la defensa de millors condicions de treball.

La forma sindicat és el resultat d'un procés d'institucionalització d'un conjunt de pràctiques desenvolupades pels treballadors per defensar els seus interessos de forma col·lectiva. Es tracta doncs d'un procés viu i conflictiu que va des dels primers dispositius informals de mutualisme i suport mutu entre treballadors, fins a l'estabilització i burocratització de les grans confederacions sindicals a partir del *New Deal*¹⁹ nordamericà i de les diferents versions de l'Estat del Benestar. La consolidació dels sindicats en la forma que se'ls hi coneix avui es va donar en un període que es situa entorn de la primera meitat del segle XX, un període turbulent en matèria de lluites socials i on les organitzacions del moviment obrer van conèixer un període d'expansió i empoderament sense precedents.

El sindicat de classe es transformà en aquest període en un actor polític fonamental que obligà a canviar radicalment no solament les relacions laborals, sinó la mateixa forma de regular els drets en les democràcies occidentals. Tres factors van influir de forma determinant per a la consolidació de l'actual model de sindicat: en primer lloc, la massificació del procés de producció industrial basat en la gran fàbrica i les plantilles extenses; en segon lloc, un context sociolaboral – creixement econòmic i baixos índexs de desocupació- marcat per l'estabilitat en l'ocupació i una relació amb la professió i el lloc de treball que podia perllongar-se fins a la jubilació; en tercer lloc, un context històric on la gramàtica de la lluita de classes estava molt present en l'imaginari, les discussions, els relats i la construcció d'una identitat i cultura obrera, elements els quals van resultar centrals en la cohesió interna dels sindicats.

Aquesta breu aproximació a les condicions estructurals del context en el qual s'institucionalitza el sindicat de classe resulten d'especial interès per entendre l'actual crisi del sindicalisme i les dificultats entre els quadres i militants sindicals per bregar amb la complexitat de l'actual mercat de treball.

Quan es parla de crisi del sindicalisme es fa referència al procés d'allunyament de la forma sindicat respecte d'aquells treballs cada vegada més estesos marcats per la flexibilitat, la temporalitat i la pèrdua d'instàncies de regulació col·lectiva de les relacions laborals. Aquesta crisi, tindria dues dimensions principals:

- **Dimensió tècnica:** derivada del procés de liberalització de les relacions laborals, així com de les contínues reformes que han consolidat un model basat en contractes temporals i una intensa rotació de les plantilles. Al seu torn, les dinàmiques de reorganització empresarial, terciarització i subcontractació pròpies de les economies de serveis han consolidat un model productiu on és àmpliament majoritària la forma PIME (Petita i Mitjana Empresa), amb plantilles reduïdes i baixa penetració sindical.

¹⁹Nom amb què es coneix la política intervencionista en l'àmbit econòmic i social desenvolupada per l'administració Roosevelt entre 1933 i 1938 per paliar els efectes de la depressió econòmica de 1929.

- **Dimensió subjectiva:** sovint s'escolta dins l'àmbit sindical afirmacions o laments entorn de la pèrdua d'identitat obrera, l'aburgesament dels treballadors o la falta de cultura de lluita entre joves i immigrants, així com la seva tendència a acceptar un treball a qualsevol preu. El cert és que a causa de diversos factors s'ha produït un distanciament entre la cultura obrera i els valors que aquesta mobilitzava i bona part de la força de treball. Un distanciament que no és només fruit de l'audàcia dels sectors patronals i dels desenvolupaments tècnico-comunicatius per a domar la subjectivitat antagonista, sinó que té el seu correlat en la proliferació de formes de vida que es veuen mobilitzades per aspiracions, desitjos i llenguatges que ja no corresponen a les de l'obrer europeu de meitat del segle XX.

D'aquesta manera, trobem algunes reflexions interessants per part de membres dels sindicats²⁰ sobre la necessitat d'innovar en les formes d'organització i de renovar la pràctica sindical per tal que aquests puguin ser útils pels sectors més precaris. Tanmateix, el cert és que s'han donat molt pocs passos en aquest sentit i el sindicalisme manté la seva presència en els pocs enclavaments industrials que queden, en empreses amb plantilles extenses i en el sector públic, però són en canvi majoritàries les zones de penombra, marcades per la individualització de la relació laboral, la indefensió, la dispersió i per tant l'explotació i pèrdua de drets.

Devenirs (bio) sindicals

Fruit de les pràctiques activistes s'ha constatat que els treballadors precaritzats es troben en una situació de gran vulnerabilitat degut entre d'altres aspectes a la dispersió física, al desconeixement de la cultura sindical i al fet de no tenir consciència dels drets que els protegeixen.

Davant d'aquesta situació es va considerar necessari crear nous dispositius que permetessin entrecreuar l'assessoria en matèria de drets, hibridar i comunicar entre subjectes dispersos i experimentar d'espais de trobada i suport mutu davant situacions d'abús o conflictes concrets. És així com s'han anat obrint successivament Oficines de Drets Socials (ODS)²¹ a Sevilla, Màlaga, Madrid i Terrassa – a més de processos similars en A Coruña, Granada, Pamplona i Saragossa,- que funcionen de forma coordinada i realitzen trobades per intercanviar coneixements i experiències, així com compartir recursos. Totes les ODS parteixen de la mateixa vocació de combinar l'assessoria, obrir un espai de trobada entre treballadors precaris i migrants, i propiciar una desindividualització del conflicte a partir de l'impuls de processos d'empoderament i organització col·lectiva.

²⁰Convé destacar que s'estan donant importants processos d'innovació de la pràctica sindical entre sectors precaritzats i no és casual que la majoria tinguin lloc fora del marc europeu. Entre els més importants es pot mencionar COSATU (Congrés of South African Trade Unions), CUT (Central Unica dos Trabalhadores, Brasil), la KTUC (Korean Trade Unions Congress) o la Central de Treballadors d'Argentina (CTA)

²¹Per a un coneixement més detallat del sentit i les pràctiques de les Oficines de Drets Socials pot consultar López, Sílvia, Martínez, Xavier i Toret, Javier (2008) "Las oficinas de derechos sociales: experiencias de organización y enunciación política en el tiempo de la precariedad" *Revista Transversal* disponible on-line en: <http://eipcp.net/transversal/0508/lopezetetal/es>

La forma organitzativa de les ODS està marcada per una important flexibilitat dels dispositius d'intervenció que van des de l'assessorament jurídic en temes laborals, d'habitatge, i drets socials en general, fins a tallers col·lectius de formació i empoderament, així com, accions directes davant conflictes puntuals, campanyes públiques de denúncia, creació d'espais de trobada i socialització entre figures diverses de les precarietat, seguiment i dinamització de processos d'autoorganització, construcció d'espais de enunciació pública, etc.

L'assaig de les ODS , malgrat les seves limitacions, s'ha mostrat encertat en la necessitat de dotar-se d'instruments flexibles que permetin un nou tipus d'intervenció sindical que no estigués centrada exclusivament en la relació laboral i tingués en compte les formes d'explotació, pauperització i submissió del treball viu que travessen el conjunt de la vida. És per això que des d'una ODS es treballa col·lectivament contra els abusos de l'amo, però també contra el desnonament d'una família, l'augment de la pressió policial contra la població migrant o la retallada de prestacions i ajudes socials per part de l'Administració Pública.

La importància d'articular respostes col·lectives i organitzades davant els nombrosos conflictes està present tant en el recurs a les assemblees i tallers com en el treball de les assessories, des d'on s'impulsa de forma constant una discussió col·lectiva entre els afectats per posar sobre la taula quin tipus de respostes o sortides al problema es poden obrir per altres vies que no siguin estrictament jurídiques. D'aquesta manera l'assessoria esdevé un punt d'orientació política des d'on s'intenta respondre a preguntes com: Amb quins actors podem contar com aliats i sobre quines instàncies cal exercir la pressió?, Com podem organitzar-nos?, Quin tipus de pressió política conjunta podem engegar per a obrir altres vies de solució?, Com s'engega una campanya pública i comunicativa de denúncia d'aquesta situació?.

Si bé les ODS compten amb espais físics concrets, una altra de les característiques és la necessitat de dotar-se d'una àmplia mobilitat per dur els dispositius jurídics i organitzatius allí on es desenvolupa el conflicte i no esperar que s'hi apropin. D'aquesta manera són freqüents els tallers i assemblees en llocs dispars del territori, des de cases fins a parròquies, passant per locutoris i locals que els protagonistes d'una determinada lluita poden sentir com a propis.

Finalment, aquest treball de caràcter més reivindicatiu i polític es veu complementat amb l'organització de moments de socialització, formació i trobada que van des d'un laboratori-taller de hip-hop, un partit de futbol, un menjar popular o una festa comunitària. Espais que es transformen en moments de reconeixement, de celebrar el fet d'estar junts i de construir un nosaltres ampli reprenent la crucial importància que sempre han tingut els espais informals de trobada per a la creació d'una identitat i cultura de classe.

Malgrat que es parteix de certes nocions comunes i algunes idees clares, el cert és que es tracta d'un procés incipient d'experimentació política en el qual s'estan posant a prova determinades hipòtesis de treball al voltant de la necessària reinvençió de l'activitat sindical i la refundació d'un projecte polític de classe adequat a les actuals circumstàncies. No es tracta de confirmar la mort del sindicalisme tal i com s'ha conegut fins ara, sinó d'alertar sobre la necessitat de combinar aquells elements de la tradició del moviment obrer que puguin ser útils amb la producció teòrica i els coneixements que han acompanyat els nous moviments socials. La investigació i experimentació política es troba ja en marxa, a partir d'ara només queda comprovar la seva potencialitat per a engegar trajectes d'organització i conflicte contra la precarització.

GLOSSARI

Acomiadament express: aquell que es realitza de forma improcedent sense justificació a canvi de rebre la corresponent indemnització sense possibilitat que el treballador pugui recórrer. Durant el segon semestre de 2009, van ser sota aquesta modalitat un 88% dels treballadors acomiadats a l'estat espanyol.

Biosindicalisme: pràctiques socials d'organització i conflicte que intervenen en aquells sectors (migrants en situació administrativa irregular, persones amb diversitat funcional, treballadores de la cura i el cuidat, investigadors/es precàries...) que fruit de la superposició entre temps de treball i temps de vida no són coberts per l'acció sindical tradicional.

Breadwinner (male breadwinner): nom amb que es coneix la persona, generalment home, que aportava la principal font de renda a una llar a partir dels rèdits de treball durant el compromís *fordista*. Aquesta figura ha anat perdent força a partir de la reincorporació de les dones al treball assalariat, el que ha comportat la generalització de les llars amb dues fonts d'ingressos.

Cadenes mundials de cuidats: Procés analitzat per Arlie Hochschild que descriu com davant la creixent dificultats en les societats occidentals per repartir les càrregues domèstiques i de cuidats, les llars contracten dones en molts casos immigrants a fi de realitzar aquestes tasques, el que suposa que en els països d'origen alguna altra dona haurà de realitzar les tasques domèstiques i de cuidat que aquestes dones deixen de realitzar.

Capitalisme assistit: conjunt de polítiques estatals que tenen per objectiu oferir incentius, retallades de drets socials, bonificacions i recursos a l'empresa privada per augmentar la seva productivitat. A diferència de l'estat del benestar, on la intervenció estatal es basava en assegurar el benestar de les poblacions, en el capitalisme assistit, aquesta intervenció es basaria en assegurar la productivitat i competitivitat de les empreses, confiant en què un eficient funcionament del mercat comportarà una millora del benestar social.

Cuidat: conjunt d'activitats/treballs realitzades majoritàriament per dones que es realitzen pel manteniment de la vida i la salut dels altres. Es tracta d'un treball sovint invisibilitzat, relegat a l'esfera del privat i que en els darrers anys, a resultes de la reincorporació de les dones al treball assalariat i l'envelliment progressiu de la població als països occidentals ha comportat la seva externalització a dones cuidadores majoritàriament d'origen immigrant.

Crisi sistèmica global: crisi que no afecta a un únic sector d'activitat, sinó al sistema econòmic en el seu conjunt; que no té una temporalitat definida, en tant afecta als fonaments en què es basa al sistema i que no es ceneix a un únic país sinó que ateny a l'ordre global. Diferents autors, consideren que en l'actualitat ens trobem davant una crisi sistèmica global, que no afecta només l'esfera econòmica, sinó que inclou la social i

l'ecològica; per la qual cosa només podrem sortir-nos-en repensant les bases sobre les quals s'ha construït el propi sistema.

Economia Social: designa aquella part del sector econòmic que se situa fora del sector públic i del sector privat mercantil, incloent l'economia cooperativa així com el tercer sector format per mutualitats, associacions i fundacions que són generadores d'activitat econòmica. Malgrat l'economia cooperativa ja té més d'un segle d'existència, en els darrers anys es parla d'economia social i solidària com a un sistema econòmic alternatiu que inclouria el cicle producció-distribució i consum des d'una aposta pel desenvolupament a escala humana.

Estat del Benestar: tipus d'estat que sorgeix després de la Segona Guerra Mundial en les democràcies europees occidentals. Es caracteritza per incorporar a la garantia de drets i llibertats pròpia de l'estat liberal democràtic, un conjunt de drets econòmics i socials que l'estat es compromet a garantir mitjançant un sistema de protecció social de prestació de béns i serveis que tenen per objectiu assegurar la cohesió social i el benestar de les població sota el seu càrrec.

Flexiseguretat: estratègia basada en la flexibilització de les relacions laborals a partir d'una major personalització de les modalitats contractuals (abaratiment de l'acomiadament i flexibilitat contractual) a canvi d'una major inversió de l'estat en formació i polítiques de promoció de l'ocupació, sovint mitjançant la bonificació als empresaris i subsidis d'atur als treballadors. El concepte fou encunyat originàriament pel govern social-demòcrata danès l'any 1990 amb l'objectiu de combinar la flexibilitat del mercat de treball amb la seguretat de la població treballadora, si bé la seva popularització ha posat cada vegada més l'èmfasi en el terme flexibilitat.

Fordisme: model de producció ideat basat en l'organització científica del treball: cadenes de muntatge, descomposició i cronometrització dels temps de treball, producció en massa... Tingué el seu origen en les empreses automobilístiques nord-americanes durant els anys 30', però ràpidament s'expandí com a model generalitzat de producció industrial en els països occidentals. Aquest model entrarà en crisi durant els anys 70' a resultes de les lluites obreres que es desenvolupen a diferents països europeus (Itàlia, França, Estat Espanyol,...) i de la crisi del petroli de 1973.

Keynesianisme: doctrina econòmica que es basa en la intervenció de l'estat en el camp econòmic i social mitjançant polítiques macro-econòmiques que tenen per objectiu contenir els efectes de les crisis cícliques del capitalisme. El nom de keynesianisme deriva de l'economista britànic John Maynard Keynes que apostà per l'elaboració de polítiques fiscals i monetàries que contrarestessin la tendència del capitalisme a generar crisis cícliques. El seu origen se situa com a resposta a la crisi de sobreproducció de 1929 que va donar lloc al *New Deal* sota els auspicis de l'administració Roosvelt. A diferència del liberalisme clàssic que optava per un estat abstencionista, la doctrina keynesiana aposta per l'intervencionisme estatal a partir de la planificació de la política econòmica i un sector públic fort per assolir la plena ocupació, acompanyada de la creació de subsidis d'atur que permetin a la població treballadora incentivar el consum. Durant l'etapa posterior a la Segona Guerra Mundial, es produirà en els països europeus una confluència progressiva entre polítiques

econòmiques *keynesianisme*, model de producció *fordista* i sistema de protecció social basat en l'*estat del benestar*, on els sindicats i partits social-demòcrates tindran un rol determinant en la concertació de les polítiques econòmiques i socials.

Neoliberalisme: doctrina econòmica inspirada en els anàlisis de l'escola austríaca (Friederich Hayek, Ludwig Von Mises) que es basa en una crítica a les polítiques intervencionistes keynesianes en tant es considera que aquestes són un fre per la competitivitat i el desenvolupament econòmic. El neoliberalisme advoca per una liberalització de l'economia, la privatització del sector públic i la supressió dels aranzels internacionals. Dins el neoliberalisme, s'inclou també les tesis monetaristes de Milton Friedman de l'Escola de Chicago defensor del lliure mercat, així com les tesis llibertàries de Robert Nozick que aposta per una reducció al mínim del paper de l'estat. L'expansió del neoliberalisme com a doctrina hegemònica té el seu origen en l'adopció de mesures neoliberals pels governs conservadors de Ronald Reagan i Margaret Thatcher, les polítiques dels organismes econòmics internacionals, com els Plans d'Ajust Estructural del Fons Monetari Internacional per Amèrica Llatina, les rondes del GATT i les cimeres de l'Organització Mundial del Comerç. Malgrat que la doctrina neoliberal advoca per una reducció de la intervenció de l'estat, en la pràctica aquesta intervenció no ha desaparegut, sinó que s'ha dirigit a promoure un model de *capitalisme assistit*.

Postfordisme: sistema de producció que substitueix el *fordisme* arran de la crisi de 1973 i que actualment ha esdevingut el model de producció dominant. El post-fordisme tindria el seu origen en l'empresa automobilística japonesa, que és la primera que incorpora models de producció flexible, orientada al consumidor basada en una major flexibilització i diversificació de la producció mitjançant la creació de subcontractes. Entre les estratègies introduïdes pel post-fordisme cal destacar la producció just-in-time, l'objectiu d'stock zero i les tècniques de motivació dels grups humans, de manera que es busca cada vegada més una identificació del treballador amb els objectius de l'empresa. A escala global, el postfordisme s'ha basat en la deslocalització i progressiva virtualització dels espais de producció aprofitant els avantatges de les noves tecnologies de la informació i el coneixement.

Renda bàsica: proposta socio-econòmica que es basa en l'assignació monetària que es donaria a cada membre de ple dret d'una societat, fins i tot si no vol treballar de forma remunerada, i amb independència d'altres tipus d'ingressos.

Sòl enganxifós: dispositiu invisible mitjançant el qual es dificulta a les dones que se situen en la base de la piràmide laboral a fi que puguin sortir de la mateixa, bloquejant la mobilitat ascendent de les dones que ocupen els treballs més precaris i menys valorats socialment.

Sostre de vidre: dispositiu invisible mitjançant el qual es genera un topall en els estrats més alts de la piràmide laboral que frena la carrera laboral de les dones, impeding-les arribar a les mateixes posicions d'estatus i salaris que els homes, al marge dels seus mèrits i capacitats professionals.

Workfare: conjunt de polítiques públiques que condicionen l'accés a determinades prestacions socials a la participació en treballs no remunerats o amb baixos salaris. La justificació d'aquestes polítiques es basa en la creença que el sistema de protecció social de l'estat del benestar acaba generant una cultura del subsidi i que l'objectiu de les polítiques públiques ha de ser empènyer la gent a treballar, no importa sota quines condicions. El seu origen en l'administració Nixon, si bé van ser popularitzades en els governs posteriors de Clinton i Bush, a partir dels quals s'expandiren arreu del món. Les polítiques de workfare han comportat un nou jaciment de benefici per a aquelles empreses que s'aprofiten d'aquest segment de treballadors, mal pagats i sense drets sindicals, alhora que un empobriment de les condicions de vida de moltes famílies sotmeses a aquests programes.

BIBLIOGRAFIA

En aquest darrer apartat s'inclouen un seguit de referències bibliogràfiques orientatives sobre les diferents temàtiques tractades durant les jornades. La selecció d'aquesta bibliografia no pretén ser exhaustiva, sinó oferir una guia de llibres que aportin perspectives crítiques i alternatives per fer front a l'actual situació de crisi global.

Sobre la crisi:

Arran de l'explosió de la crisi s'han succeït diferents publicacions que tenen per objectiu explicar-ne l'origen i oferir receptes per a la seva superació: des de l'aprofundiment en les solucions neoliberals a les perspectives crítiques, passant per les sortides individuals presentades sota el format de manuals d'autoajuda. Entre aquesta múltiple i desigual oferta editorial, hem volgut destacar aquelles publicacions que destaquen pel seu compromís crític, rigorositat intel·lectual i voluntat d'oferir claus interpretatives i pràctiques alternatives compromeses amb la transformació social:

Oliveres, Arcadi (2010) *Aturem la crisi. Les perversions d'un sistema que és possible canviar*. Barcelona: Editorial Angle

Rodríguez, Emmanuel & López Hernández, Isidro (2010) *Fin de ciclo: Financiarización, territorio y sociedad de propietarios*. Madrid: Traficantes de sueños.

Taibo, Carlos (2010) *Su crisis y la nuestra. Un panfleto sobre decrecimiento, tragedias y farsas*. Madrid: Los Libros de la Catarata

Torres, Juan (2009) *La crisis financiera. guía para entenderla y explicarla*. ATTAC

Verdú, Vicente (2009) *El capitalismo funeral: la crisis o la tercera guerra mundial*. Barcelona: Anagrama

A més d'aquests llibres cal destacar les interessants contribucions del professor Albert Recio a la revista digital Mientras Tanto, que sota el títol *Cuadernos de crisis* ha escrit al llarg d'aquests dos anys radiografiant l'impacte de la crisi a l'estat espanyol. Els articles són consultables a l'adreça web: <http://www.ucm.es/info/nomadas/mientrastanto/>

Repensar el treball i les necessitats:

Les sortides a la crisi actual són indestruïbles de la necessitat de repensar les formes en què es manifesta el treball en l'actualitat, així com la seva vinculació amb el debat sobre les necessitats humanes. En les següents

publicacions s'ofereixen diferents alternatives crítiques que obren nous espais de reflexió que vinculen l'anàlisi sobre les transformacions actuals de la societat salarial amb la necessitat de crear nous dispositius polítics emancipadors incorporant les dimensions socials i mediambientals.

AA.VV (2005) *Lo que el trabajo esconde. Materiales para un replanteamiento de los análisis sobre el trabajo*. Madrid: Traficantes de sueños.

Boltanski, Luc & Chiapello, Eve (2007) *El nuevo espíritu del capitalismo*. Madrid: Akal. Cuestiones de Antagonismo

Gough, Ian (1994) *Teoría de las necesidades humanas*. Barcelona: Icaria

Marazzi, Christian *El sitio de los calcetines*. Madrid: Akal Cuestiones de Antagonismo.

Negri, Antonio & Hardt, Michael (2003) *El trabajo de Dionisios*. Madrid: Akal Cuestiones de Antagonismo.

Recio, Recio (1997) *Trabajo, personas, mercados. Manual de economía laboral*. Barcelona: Editorial Icaria.

Sempere, Joaquim (1992) *L'explosió de les necessitats* Barcelona: Edicions 62

Sempere, Joaquim (2008) *Mejor con menos: necesidades, explosión consumista y crisis ecológica*. Barcelona: Editorial Crítica

Treball domèstic i reproductiu

El treball domèstic i reproductiu, realitzat majoritàriament per dones, ha estat sovint invisibilitzat en els estudis econòmics i sociològics dominants. Tanmateix, el pensament feminista ha desenvolupat importants contribucions a fi d'entendre la divisió sexual del treball, la infravaloració dels treballs realitzats per dones i el desigual repartiment de càrregues domèstiques. Els següents materials aborden des d'una perspectiva crítica i feminista aquestes qüestions:

Borderías, Cristina; Carrasco, Cristina I Alemany, Carmen (comp.) (1994) *Las mujeres y el trabajo*. Rupturas conceptuales. Barcelona: Icaria-FUHEM

Carrasco, Cristina et. Al (2003) *Tiempos, trabajos y flexibilidad: una cuestión de género* Instituto de la Mujer, Madrid

Dalla Costa, Maria Rosa (2010) *Dinero, perlas y flores en la reproducción feminista*. Madrid: Akal Cuestiones de Antagonismo.

Precarias a la deriva (2004) *Por los circuitos de la precariedad femenina*. Madrid: Traficantes de sueños.

Vega Solís, Cristina (2009) *Culturas del cuidado en transición*. Barcelona: Editorial UOC

Dret del treball i negociació col·lectiva

Magrat els agorers que proclamen la crisi del Dret del Treball, aquest continua sent un dels instruments claus en els processos de negociació col·lectiva. Els següents llibres aborden des d'una perspectiva crítica el dret al treball vinculat a l'acció sindical de defensa dels drets dels treballadors i treballadores:

Baylos, Antonio (coord.) (2005) *Estudios sobre la huelga*. Albacete: Ediciones Bomarzo

Baylos, Antonio (2009) *Sindicalismo y derecho sindical*. Albacete: Ediciones Bomarzo

Col·lectiu Ronda (2010) *Advocats combatius i obrers rebels*. Barcelona: Ecos - República de Paper.

Curcio, Renato (2005) *La empresa total*. Madrid: Traficantes de Sueños. Útiles.

Merino Segovia, Antonio (2004) *Negociación colectiva*. Albacete: Albatán.

EXPERIÈNCIES ALTERNATIVES

Economia Social i solidària

Des de l'economia social i solidària s'ha emprès en els darrers anys una important producció editorial i formativa a fi d'evidenciar el seu caràcter d'alternatiu respecte un model econòmic dominant, orientat exclusivament a la recerca del benefici, i la necessitat d'apostar per pràctiques econòmiques transformadores basades en la potenciació de l'esfera cooperativa, l'economia ecològica i la creació d'un mercat social. Dins les múltiples publicacions aparegudes, s'han volgut destacar aquelles que estan més connectades a les experiències d'economia social i solidària que es desenvolupen al nostre país.

Comín i Oliveres, Antoni & Gervasoni i Vila, Luca (coord.) (2009) *Democràcia econòmica. Vers una alternativa al capitalisme per al segle XXI*. Barcelona: Fundació Segle XXI.

Galaz, Catherine & Prieto, Rodrigo (2006) *Economía solidaria, de l'obsessió pel lucre a la redistribució amb equitat*. Barcelona: Editorial Icària.

Garcia, Jordi; Via, Jordi & Xirinacs, Lluís M. (2006) *La dimensión cooperativa*. Barcelona: Icària

Garcia, Jordi & Laville, Jean-Louis (2009) *Economía solidaria y crisis capitalista*. Barcelona: Icària

Laville, Jean-Louis (2004) *Economía Social y Solidaria. Una visión europea*. Buenos Aires: Altamira.

Renda bàsica

La renda bàsica ha esdevingut un concepte polèmic, i per tant interessant, que ha generat un profund debat dins l'esquerra transformadora amb posicions enfrontades a favor i en contra de la seva introducció. Tanmateix, sovint hom tendeix a emetre judicis sense conèixer els raonaments jurídics, econòmics i polítics que sustenten la proposta. A fi de conèixer de primera mà aquests arguments hem seleccionat les següents publicacions:

Pisarello, Gerardo & De Cabo, Antonio (2006) *La renta básica como nuevo derecho ciudadano*. Madrid: Trotta

Raventós, Daniel (coord.) (2001): [La Renta Básica. Por una ciudadanía más libre, más igualitaria y más fraterna](#). Barcelona: Ariel.

Raventós Daniel; Arcarons, Jordi; Boso, Àlex & Noguera, Josep Antoni (2005): *La Renda Bàsica de Ciutadania. Una proposta viable per a Catalunya*. Barcelona: Mediterrània- Fundació Jaume Bofill.

Xarxa Renda Bàsica (2006) *Preguntes i respostes sobre la Renda Bàsica*. Barcelona: Red Renta Básica-Xarxa Renda Bàsica

Van Parijs, Ph.& Vanderborght, Y (2006): *La renta básica: una medida eficaz para luchar contra la pobreza*, Barcelona, Paidós.

Oficines de Drets Socials

Les Oficines de Drets Socials són avui en dia una de les experiències més innovadores dins l'anomenat bio-sindicalisme a l'estat espanyol. Partint de l'experiència prèvia dels *sportelli degli invisibili* italians, la seva pràctica política cobreix col·lectius i àmbits desatesos pel sindicalisme tradicional promovent-ne l'autoorganització, capacitació i les dinàmiques de treball en xarxa entre les diferents oficines. Malgrat tractar-se d'una experiència poc teoritzada, hem destacat les següents publicacions realitzades per persones que participen d'aquests d'aquests nous dispositius d'acció política:

López, Silvia, Martínez, Xavier & Toret, Javier (2008) "Las oficinas de derechos sociales: experiencias de organización y enunciación política en el tiempo de la precariedad" en *Revista Transversal* núm 4 disponible en: <http://eipcp.net/transversal/0508/lopezetal/es>

Siguiglia, Nicolás (2010) *Libertad, autonomía y procomún. Movimientos urbanos en la era de la precariedad*. Equipaje de mano: Universidad Libre Experimental.